МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2308 (print)
ISSN 2709-5452 (online)

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

ІНТЕРНАУКА
Видавничий дім

№ 9(55)/2022

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА». Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA». Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р

№ 9(55)

Київ 2022

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис усіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» подано в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)
Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020
Спеціальності:
081 Право
262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2022
© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Юридичні науки», 2022

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seriâ: Ûridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seriâ: Ûridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенок Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Гулак Олена Василівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Дем'янчук Юрій Вікторович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності Білоцерківського інституту економіки та управління Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (Біла Церква, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, професор, начальник ад'юнктури і докторантури Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чешська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Лоренцмайєр Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурського університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)

Миронець Оксана Миколаївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права Юридичного факультету Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Рєзнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растіслав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковічово, Словацька Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial Board

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law of the State University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board

Tatyana Berkovich — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Administration and Law of the Kyiv University of Culture (Kyiv, Ukraine)

Yurii Demianchuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of Civil, Commercial, Administrative Law and Law Enforcement of the Bila Tserkva Institute of Economics and Management of the Open International University of Human Development "Ukraine" (Bila Tserkva, Ukraine)

Alexei Drozd — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of Adjuncture and Doctorate of the National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Olena Hulak — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Sergiy Koroed — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and the Law of the Higher Education of the King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Victor Ladychenko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnichuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Law Disciplines of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Vinnytsia, Ukraine)

Oksana Myronets — PhD in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the Faculty of Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Vasily Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law, Kiev Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Director for Scientific Work of the Educational and Scientific Law Institute of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Anatoly Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Head of the Department of Traumatology, Head of the City Center of Urgent Specialized Orthopedic-Traumatological Care of Kyiv City Clinical Hospital № 12 (Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuliya Yurinets — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlín (Zlin, Czech Republic)

№ 9 (55) 2022 вересень

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЮРИДИЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «JURIDICAL SCIENCES»

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Вей Олег Андрійович
ПРО СТРУКТУРУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРВІСНИХ ЦЕНТРІВ МВС УКРАЇНИ 9

Мушенок Віктор Васильович, Ніколаєва Людмила Вікторівна
ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ 15

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Закоморна Катерина Олександрівна, Яворська Оксана Олександрівна, Пушкаренко Дар'я Станіславівна
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І ДЕРЖАВИ В КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ ЄС 22

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Повзик Євген Вікторович
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЕТИКО-ПРАВОВИХ ВИМОГ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ 29

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Олещенко Вероніка Юліанівна
ВЗАЄМООБУМОВЛЕННІСТЬ ТА ЗВ'ЯЗОК ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ: КУЛЬТУРНІ ПРАВА І ПРАВОВА КУЛЬТУРА В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ 34

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Дегтярьова Ольга Миколаївна
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТОСОВНО НАРАХУВАННЯ ТА ВИПЛАТИ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ 40

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Vey Oleh
ON THE STRUCTURE OF INFORMATION AND LEGAL ENSURING THE ACTIVITIES OF THE SERVICE CENTERS OF THE MIA OF UKRAINE..... 9

Mushenok Viktor, Nikolayeva Lyudmila
PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF PUBLIC CONTROL OVER THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE LEGISLATION OF UKRAINE 15

CONSTITUTIONAL RIGHT; MUNICIPAL LAW

Zakomorna Katerina, Yavorska Oksana, Pushkarenko Daria
CONSTITUTIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF INTERACTION OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AND THE STATE IN EU MEMBER STATES..... 22

CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATING ACTIVITIES

Povzyk Yevhen
SEPARATE ASPECTS OF THE ETHICAL AND LEGAL REQUIREMENTS OF LEGAL AID IN CRIMINAL PROCEEDINGS BASED ON A PLEA AGREEMENT 29

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Oleshchenko Veronika
CORRELATION AND RECIPROCITY OF LEGAL CATEGORIES: CULTURAL RIGHTS AND LEGAL CULTURE IN THE CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE RULE OF LAW..... 34

LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

Degtyarova Olga
SOME ASPECTS OF CONDUCTING EXPERT RESEARCH ON SALARY ACCOUNTING AND PAYMENT OF WAGES 40

УДК 342.6

Вей Олег Андрійович
адміністратор
Територіального сервісного центру № 4649
Регіонального сервісного центру
ГСЦ МВС у Львівській області (філія ГСЦ)
Vey Oleh
Administrator of the
Territorial Service Center № 4649 of the
Regional Service Center of the
GSC of the Ministry of Internal Affairs in Lviv Region (GSC Branch)
ORCID: 0000-0002-6474-5883

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-9-8310

ПРО СТРУКТУРУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРВІСНИХ ЦЕНТРІВ МВС УКРАЇНИ

ON THE STRUCTURE OF INFORMATION AND LEGAL ENSURING THE ACTIVITIES OF THE SERVICE CENTERS OF THE MIA OF UKRAINE

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню стану інформаційно-правового забезпечення діяльності сервісних центрів системи Міністерства внутрішніх справ, проаналізовано результати законодавчих нововведень, які мали за мету покращення якості послуг, які надаються відповідними структурними органами МВС України. Розглянуто вітчизняні нормативно-правові акти та міжнародні конвенції в частині адміністративно-правового регулювання відносин між суб'єктами реалізації державної функції в сфері надання адміністративних послуг та отримувачами таких послуг (фізичними та юридичними особами). Одним із основних результатів впливу на сучасний світ механізмів глобалізації та інформатизації, стрімкого розвитку інформаційних і комунікаційних технологій є формування інформаційного суспільства, в якому знання та інформація стають базисними ресурсами для національного та суспільного розвитку, що є одним із найцікавіших та складних питань демократичного процвітання держави.*

Наша держава є одним із лідерів впровадження інформаційних технологій у сфері надання адміністративних послуг, що є одним із умов підвищення рейтингу довіри до органів публічного управління. Належне застосування та розвиток інформаційно-правового забезпечення у службовій діяльності сервісних центрів МВС України може стати одним з головних чинників зміцнення верховенства закону в нашій країні. Міністерством внутрішніх справ постійно вносяться проєкти регуляторних актів цілями якого є покращення наявних нормативно-правових актів та приведення законодавства до міжнародних стандартів. Позитивним нововведенням у правовому регулюванні інформаційного забезпечення діяльності сервісних центрів МВС є закріплення на законодавчому рівні здійснення ними інформаційно-аналітичної діяльності, їх повноважень у цій сфері, переліку баз даних, а також відповідальності за незаконне використання інформаційних ресурсів. Також європейськими партнерами та заокеанськими колегами неодноразово було відмічено позитивний рух в цифровізації усіх секторів правозастосовчої та правозахисної діяльності структурних органів Міністерства внутрішніх справ.

Ключові слова: *структура, інформаційно-правове забезпечення, Міністерство внутрішніх справ, адміністративні послуги, органи публічного управління.*

Summary. *The article is devoted to the study of the state of information and legal support of the service centers of the Ministry of Internal Affairs, the results of legislative innovations aimed at improving the quality of services provided by the relevant structural bodies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine are analyzed. Domestic regulatory and legal acts and*

international conventions in terms of administrative and legal regulation of relations between subjects of implementation of the state function in the field of providing administrative services and recipients of such services (individuals and legal entities) are considered. One of the main results of the impact on the modern world of the mechanisms of globalization and informatization, the rapid development of information and communication technologies is the formation of an information society in which knowledge and information become the basic resources for national and social development, which is one of the most interesting and complex issues of the democratic prosperity of the state.

Our state is one of the leaders in the implementation of information technologies in the field of providing administrative services, which is one of the conditions for increasing the rating of trust in public administration bodies. The proper application and development of information and legal support in the official activities of service centers of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine can become one of the main factors in strengthening the rule of law in our country. The Ministry of Internal Affairs constantly submits draft regulatory acts, the goals of which are to improve existing regulatory acts and bring the legislation up to international standards. A positive innovation in the legal regulation of the information provision of the service centers of the Ministry of Internal Affairs is the establishment at the legislative level of their information and analytical activities, their powers in this area, the list of databases, as well as responsibility for the illegal use of information resources. Also, European partners and overseas colleagues have repeatedly noted the positive movement in digitalization of all sectors of law enforcement and human rights protection activities of structural bodies of the Ministry of Internal Affairs.

Key words: *structure, information and legal support, Ministry of Internal Affairs, administrative services, public administration bodies.*

Постановка проблеми. Аналіз діяльності сервісних центрів МВС України з надання адміністративних послуг свідчить, що ефективне за змістом реформування одного з підрозділів системи МВС України відповідно до вимог сучасності. Разом з тим, в процесі діяльності даного структурного утворення виявляються прогалини організаційного та іншого змісту, що потребують своєчасного адміністративно-правового регулювання на основі сучасних нормативно-правових актів, спрямованих на покращення діяльності у сфері надання послуг населенню України.

Мета дослідження. Проаналізувати систему інформаційно-правового забезпечення діяльності сервісних центрів системи МВС України з надання послуг в умовах подальшого їх удосконалення з метою оптимізації та підвищення якості послуг для фізичних і юридичних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою для розгляду структури інформаційно-правового забезпечення діяльності сервісних центрів МВС України є нормативно-правове, що закріплене у ряді правових актів органів законодавчої та виконавчої влади. Розгляд та аналіз сутності правових норм свідчить про наявність певних прогалин, що негативно впливають на якість надання адміністративних послуг населенню є предметом розгляду науковців. Серед них Катеринчук І. П., Калюжний Р., Фролова О. Г., Хорт І. В., Криштанович М. Ф., Логінов О. В., Шаповал Р. В. та інші.

Виклад основного матеріалу. Серед функцій органів публічного управління особливе значення має правозахисна та правозастосовна функція, адже визнання, дотримання і захист прав, реалізація свобод та законних інтересів людини й громадянина — головний обов'язок держави. Діяльність органів виконавчої влади ґрунтується на певних організаційно-правових засадах, серед яких необхідно виділити економічні, політичні, соціальні за допомогою яких здійснюється функціонування механізму управління держави. Структура інформаційно-правового забезпечення діяльності сервісних центрів органів Міністерства внутрішніх справ України (надалі МВС) є доволі розгалуженою та регулює усі напрямки діяльності.

Загальне пояснення терміна «структура» означає взаєморозуміння та взаємозв'язок між певними складовими частинами чи устрій чого-небудь [1, с. 626]. Відповідно до інформації та її правового забезпечення, важливо зазначити, що вона є об'єктом права, і містить у собі будь-які відомості та/або дані, які зберігаються на матеріальних носіях, або відображені в електронному вигляді [2, с. 355], що важливо для діяльності сервісних центрів МВС України уповноважених надавати адміністративні послуги фізичним та юридичним особам.

Зазначимо, що Головний сервісний центр МВС та його структурні підрозділи були створені 7 листопада 2015 року на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 889 «Про утворення територіальних органів з надання сервісних послуг Міністерства внутрішніх справ» та на виконання наказу МВС від 07 листопада 2015 № 1393 «Про затвердження Положення про Головний сервісний центр МВС» [3].

Головним та засадничим документом, на основі якого створювались усі наступні закони та нормативні акти, та яким керується діяльність сервісних центрів звичайно є Конституція України, у сфері реалізації прав громадян на отримання послуг, які є передбачені законами України та закріплені в міжнародних угодах, які є ратифіковані Україною. До них належить Віденська та Женевська конвенції.

Женевська конвенція була укладена в Женеві 19 вересня 1949 р. Конвенція ратифікована 101 країною. З моменту набуття ним чинності 26 березня 1952 року в країнах, що підписали Конвенцію («Договірні сторони»), він замінює попередні конвенції про дорожній рух, зокрема Міжнародну конвенцію 1926 року про автомобільний рух та Міжнародну конвенцію про дорожній рух, та Конвенцію про правила міжамериканського автомобільного руху відповідно до статті 30 Конвенції. Також конвенція регулює міжнародне визнання посвідчення водія та допуск водіїв до міжнародного руху. Віденською конвенцією про дорожній рух, яка прийшла на заміну Женевській та прийнятою 8 листопада 1968 року було передбачено полегшення міжнародного дорожнього руху і підвищення безпеки дорожнього руху шляхом впровадження стандартних правил дорожнього руху [4, с. 211], що мало своїм наслідком уніфікацію вітчизняним правил дорожнього руху та їх використання у екзаменаційній діяльності сервісних центрів МВС.

Закон України «Про адміністративні послуги» (2013 р.) на час реформи такого органу як МРЕВ та його подальшої реструктуризації у територіальні сервісні центри МВС України є одним із базисних законів, на основі якого сервісні центри почали свою практичну діяльність [5]. Варто зазначити, що за час дії даного закону до нього 21 раз вносились зміни та доповнення, з метою приведення його нормативних положень до вимог часу та громадських запитів, що пов'язані із діяльністю Головного сервісного центру МВС України.

Важливим у цьому відношенні є Закон України «Про дорожній рух», прийнятий 30 червня 1993 року. Одним із завдань, передбачених законом, є регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері дорожнього руху та його безпеки, а також визначення прав, обов'язків і відповідальності суб'єктів — учасників дорожнього руху, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, об'єднань, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та господарювання (далі — міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та об'єднань) [6].

Залишається актуальним для сфери отримання послуг населенням, норми Закону України «Про автомобільний транспорт», що був прийнятий 5 квітня 2001 року та покликаний регулювати засади організації і експлуатації транспортних засобів, а також відносини між автомобільними перевізниками, замовниками транспортних послуг, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, пасажирами, власниками транспортних засобів, юридичними та фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності, які забезпечують діяльність автомобільного транспорту та безпеку перевезень [7].

Оскільки сервісні центри МВС перебувають в постійному тісному контакті з громадянами — отримувачами послуг, існує суспільний запит на забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень, створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації, отримання якісних та швидких відповідей на звернення громадян, юридичних осіб та посадових осіб. Саме тому, однією з основ структури правого забезпечення сервісних центрів МВС у сфері надання інформації громадянам є Закон України «Про доступ до публічної інформації» (2015 р.) [8], Закон України «Про інформацію» (2016 р.) [9], Закон України « Про звернення громадян» (2018 р.) [9], Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 № 260 «Деякі питання надання інформації про зареєстровані транспортні засоби, їх власників та належних користувачів», Наказ МВС України від 10 жовтня 2004 № 1177 «Про затвердження Положення про порядок роботи зі зверненнями громадян і організацій, їх особистого прийому в системі Міністерства внутрішніх справ України», Наказ МВС від 28 березня 2012 № 254 «Про затвердження Положення про порядок розгляду запитів та звернень народних депутатів України в Міністерстві внутрішніх справ України».

До реорганізації сервісних центрів, які прийшли на заміну МРЕВ (міжрайонних реєстраційно-екзаменаційних відділень), до його особового складу належали офіцери ДАІ (державтоінспекції). На заміну їм в 2015 році було організовано масове стажування та набір працівників на заміщення вакантних посад в новостворених сервісних центрах по всій Україні. З метою найякіснішого добору кадрів було взято за основу вимоги Закону України «Про державну службу» (2015 р.) та Закон України «Про запобігання корупції» (2014 р.).

Закон України «Про державну службу» був розроблений в рамках проведення адміністративної

реформи, одним з напрямів якого було підвищення якості державного управління. Прийняття закону сприяло комплексному реформуванню державного управління та створенню в Україні професійної, політично нейтральної державної служби. Закон визначає основи державної служби, порядок вступу на державну службу, її проходження та припинення, правовий статус державного службовця.

Одночасно з проведеними реформами структури МВС України у секторі надання адміністративних послуг виник суспільний запит на об'єктивне та прозоре висвітлення ефективності діяльності новостворених центрів з надання сервісних послуг. Правовою основою для цього є Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» прийнятий 23 вересня 1997 року та Указ Президента України від 01 серпня 2002 року «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» на підставі яких для сервісних центрів МВС України стало можливим визначати засади та порядок одержання, збирання, створення, поширення, використання і зберігання інформації в межах повноважень даного структурного утворення, діяльність якого спрямована на задоволення інформаційних потреб громадян та юридичних осіб.

Головний сервісний центр МВС України здійснює надання платних і безоплатних послуг, віднесених до його компетенції, а також бере безпосередню участь у реалізації державної політики в сфері надання адміністративних послуг через свої територіальні центри. У межах своїх повноважень Головний сервісний центр МВС України здійснює співробітництво з міжнародними організаціями та профільними закладами іноземних держав з питань, що належать до компетенції системи сервісних центрів МВС, а також вивчення, узагальнення та поширення передового досвіду в сфері надання адміністративних послуг. Зауважимо, що надання послуг регулюється Постановою Кабінету Міністрів України від 04 червня 2007 № 795 «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби, і розміру плати за їх надання», Постановою Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 № 1098 «Деякі питання надання підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби платних послуг», діє також Наказ МВС України від 27 вересня 2016 № 976 «Про затвердження типових інформаційних карток адміністративних послуг, які надаються територіальними органами з надання сервісних послуг МВС».

Усі сфери послуг, які надаються сервісними центрами МВС України можна поділити на наступні групи адміністративного спрямування — реєстраційна та екзаменаційна. Перша група послуг направлена на реєстрацію, перереєстрацію, зняття з обліку транспортних засобів, порядок видачі та оформлення на них реєстраційних документів та номерних знаків, здійснення контролю за відповідністю конструкції та технічного стану транспортних засобів установленим вимогам стандартів, правил і нормативів, дотриманням законодавства, що визначає порядок сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), використанням транспортних засобів в умовах воєнного і надзвичайного стану, а також для ведення їх обліку та запобіганню вчиненню щодо них протиправних дій. Реєстраційна діяльність даної групи проводиться у відповідності до Постанови Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2010 № 1166 «Про єдині вимоги до конструкції та технічного стану колісних транспортних засобів, що експлуатуються», Постанови Кабінету Міністрів України від 07 вересня 1998 № 1388 «Про затвердження Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів», Постанови Кабінету Міністрів України від 21 липня 2010 № 607 «Про затвердження Порядку переобладнання транспортних засобів», Постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2009 № 1200 «Про затвердження Порядку здійснення оптової та роздрібної торгівлі транспортними засобами та їх складовими частинами, що мають ідентифікаційні номери», Наказу МВС України від 18.01.2016 № 28 «Про організацію взаємодії підрозділів Експертної служби МВС із територіальними органами з надання сервісних послуг МВС». Водночас зауважимо, що даний перелік нормативних актів має динамічний характер, на який впливає поява нових за змістом послуг, які потребують адміністративно-правового регулювання.

Що стосується групи екзаменаційної діяльності, то вона провадиться на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 31 січня 2010 № 47 «Про затвердження зразків національних та міжнародного посвідчення водіїв і документів,

необхідних для реєстрації транспортних засобів», Постанови КМУ від 20 травня 2009 № 487 «Про затвердження Порядку підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації водіїв транспортних засобів», Постанови КМУ від 20.05.2009 № 490 «Про затвердження Порядку державної акредитації закладів, що проводять підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації водіїв транспортних засобів, та атестації їх спеціалістів», Постанови КМУ від 08 травня 1993 № 340 «Про затвердження Положення про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами», Постанови КМУ від 2 березня 2010 № 229 «Про затвердження Типової навчальної програми підготовки та перепідготовки водіїв транспортних засобів», Наказу МВС України від 07 грудня 2009 № 515 «Інструкція про порядок приймання іспитів для отримання права керування транспортними засобами та видачі посвідчень водія».

Висновок. Узагальнення окремих аспектів реформування та створення нових за напрямами діяльності сервісних центрів з надання послуг в системі МВС України відповідає вимогам сучасності. Водночас варто звернути увагу на відсутність оптимальних за змістом нормативно-правових актів в частині адміністративно-правового регулювання відносин, що свідчить у певній мірі про наявність бюрократизму в діяльності даного структурного утворення та умови, що можуть стати причинами корупційних діянь зі сторони працівників, які надають сервісні послуги населенню.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.

2. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка, 2-ге вид. переробл. і доповн. К.: Видавництво «Юридична думка», 2012. 1020 с.

3. Вей О.А. Про надання послуг населенню органами міністерства внутрішніх справ України. Економіка, облік, фінанси та право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 24 жовтня 2019 р.): у 7 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2019. Ч. 7. С. 53–55.

4. Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 17 листопада 2017 року). Кривий Ріг, 2017. 291 с.

5. Закон України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2013. № 32. Ст. 409. № 5203-VI.

6. Закон України «Про дорожній рух» // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 3353-XII.

7. Закон України «Про автомобільний транспорт» // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 2344-III.

8. Закон України «Про доступ до публічної інформації» // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 2939-VI.

9. Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 48. С. 650. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12

10. Закон України «Про звернення громадян» // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 393/96-ВР.

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 р. № 260 «Деякі питання надання інформації про зареєстровані транспортні засоби, їх власників та належних користувачів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/260-2016-%D0%BF#Text

References

1. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / ukl. O. Yeroshenko. Donetsk: TOV «Hloriia Treid», 2012. 864 s.

2. Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk / Za red. akad. NAN Ukrainy Yu.S. Shemshuchenka, 2-he vyd. pererobl. i dopovn. K.: Vydavnytstvo «Iurydychna dumka», 2012. 1020 s.

3. Vei O.A. Pro nadannia posluh naselenniu orhanamy ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy. Ekonomika, oblik, finansy ta pravo: analiz tendentsii ta perspektyv rozvytku: zbirnyk tez dopovidei mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Poltava, 24 zhovtnia 2019 r.): u 7 ch. Poltava: TsFEND, 2019. Ch. 7. S. 53–55.

4. Bezpeka dorozhnoho rukhu: pravovi ta orhanizatsiini aspekty: materialy KhII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (v avtorskii redaktsii), (m. Kryvyi Rih, 17 lystopada 2017 roku). Kryvyi Rih, 2017. 291 s.

5. Zakon Ukrainy «Pro administratyvni posluhy» vid 06.09.2012 // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). 2013. № 32. St. 409. № 5203-VI.

6. Zakon Ukrainy «Pro dorozhnii rukh» // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1993. № 3353-XII.

7. Zakon Ukrainy «Pro avtomobilnyi transport» // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2001. № 2344-III.

8. Zakon Ukrainy «Pro dostup do publichnoi informatsii» // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2011. № 2939-VI.

9. Zakon Ukrainy «Pro informatsiiu» [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1992. № 48. S. 650. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12

10. Zakon Ukrainy «Pro zvernennia hromadian» // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 393/96-VR.

11. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 bereznia 2016 r. № 260 «Deiaki pytannia nadannia informatsii pro zareiestrovani transportni zasoby, yikh vlasnykiv ta nalezhnykh korystuvachiv». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/260-2016-%D0%BF#Text

УДК 347.73 (477)

Мушенок Віктор Васильович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державний торговельно-економічний університет
Мушенок Виктор Васильевич
доктор юридических наук, профессор,
профессор кафедры административного, финансового и информационного права
Государственный торгово-экономический университет
Mushenok Viktor
Doctor of Science of Law, Professor,
Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law
State University of Trade and Economics
ORCID: 0000-0003-0411-7567

Ніколаєва Людмила Вікторівна
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державний торговельно-економічний університет
Николаева Людмила Викторовна
кандидат юридических наук, профессор,
профессор кафедры административного, финансового и информационного права
Государственный торгово-экономический университет
Nikolayeva Lyudmila
PhD in Law, Professor,
Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law
State University of Trade and Economics
ORCID: 0000-0003-4710-0386

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-9-8257

ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF PUBLIC CONTROL OVER THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE LEGISLATION OF UKRAINE

Анотація. *У статті здійснено аналіз правовідносин реалізації прав фізичних осіб, об'єднаних у громадські об'єднання, на здійснення громадського контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб як суб'єктів публічної адміністрації. Охарактеризовано доктринальні позиції окремих вітчизняних науковців щодо особливостей правового регулювання відносин громадського контролю в нашій державі. Встановлено, що державна політика в галузі організації та здійснення громадського контролю за об'єктами громадського контролю являє собою реакцію держави на конкретні питання суспільно-політичних відносин, яка покликана погоджувати інтереси усіх верств суспільства, знаходити консенсус, необхідний для стабільності українського суспільства та підтримання міждержавного суспільно-політичного балансу відносин. Запропоновано поняття авторської дефініції «державницька поведінка» як точне і неухильне дотримання об'єктами громадського контролю встановлених законодавством правил*

поведінки, діяльності, стосунків, посадових обов'язків, а також своєчасне і у повному обсязі виконання ними державних завдань і зобов'язань. У результаті дослідження визначеної проблематики, обґрунтовано внесення змін та доповнень до Закону України «Про громадські об'єднання» наступного змісту. Зокрема, статтю 3 запропоновано назвати «Принципи утворення громадських об'єднань та порядок здійснення їх контрольної діяльності за державницькою поведінкою публічних службовців» та доповнити принципами демократизму та правового плюралізму. Розділ III («Права та діяльність громадських об'єднань» доповнити статтею «Підстави здійснення громадського контролю за державницькою поведінкою публічних службовців» та включити до неї авторський перелік зазначених підстав. Сформовано авторські узагальнення за проблематикою дослідження та визначено перспективи подальших наукових розвідок щодо удосконалення завдань, функцій та повноважень громадських об'єднань як самостійних суб'єктів реалізації державної політики щодо прозорості та законності діяльності суб'єктів публічної адміністрації.

Ключові слова: *адміністративні відносини, громадський контроль, державна політика, державницька поведінки, законодавство, правові засади, принципи, публічна адміністрація.*

Summary. *The article analyzes the legal relations of the realization of the rights of natural persons united in public associations to exercise public control over the activities of state authorities and local self-government bodies, their officials and officials as subjects of public administration. The doctrinal positions of individual domestic scientists regarding the peculiarities of legal regulation of public control relations in our country are characterized. It has been established that the state policy in the field of organization and implementation of public control over objects of public control represents the state's reaction to specific issues of socio-political relations, which is designed to reconcile the interests of all layers of society, to find a consensus necessary for the stability of Ukrainian society and the maintenance of interstate social – political balance of relations. The concept of the author's definition of «state behavior» is proposed as the exact and unwavering observance by the objects of public control of the rules of behavior, activity, relations, and official duties established by law, as well as the timely and full performance of state tasks and obligations by them. As a result of the study of the identified issues, the introduction of changes and additions to the Law of Ukraine «On Public Associations» of the following content is substantiated. In particular, article 3 is proposed to be called «Principles of the formation of public associations and the procedure for their control activities according to the statesmanlike behavior of public servants» and to be supplemented with the principles of democracy and legal pluralism. Section III («Rights and activities of public associations» should be supplemented with the article «Grounds for the exercise of public control over the state behavior of public servants» and include the author's list of the specified grounds. The author's generalizations on the issues of the research were formed and the prospects for further scientific investigations regarding the improvement of tasks were determined, functions and powers of public associations as independent subjects of implementation of state policy regarding the transparency and legality of activities of subjects of public administration.*

Key words: *administrative relations, public control, state policy, statesman behavior, legislation, legal principles, principles, public administration.*

Постановка проблеми. Динамічний розвиток організаційних, фінансових, політичних, законодавчих та інших чинників сучасного українського суспільства поряд із боротьбою нашого героїчного народу проти ворожої воєнної повномасштабної агресії, вимагає від представників сучасної правової науки наразі здійснювати пошуки нових підходів до формування післявоєнних засад державної політики України як частини світового демократичного громадського суспільства. У цьому контексті, на нашу думку, потребують значного оновлення за демократичними європейськими зразками адміністративно-правові засади реалізації прав фізичних осіб, об'єднаних у громадські об'єднання, на здійснення громадського контролю за діяльністю публічної адміністрації (органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб).

Удосконалення будь-якого виду суспільно-політичних відносин, в тому числі й контрольно-наглядової діяльності громадян та громадських організацій за діяльністю публічної адміністрації в Україні, на нашу думку, повинне розпочинатися з визначення основного кола принципів здійснення такого контролю. Як показують авторські наукові розвідки, наразі у системі адміністративно-правового забезпечення публічного управління у нашій державі необхідним є перегляд та оновлення за передовими європейськими зразками принципів організації громадської діяльності. Відповідно, у системі такої діяльності залишається важливою та не вирішеною у повному обсязі складовою частиною цієї проблеми — адміністративно-правове регулювання відносин громадського контролю як важливого елементу сучасних суспільно-політичних відносин. Забез-

печення науковцями позитивного поступального руху у царині побудови та удосконалення нормативно-правового регулювання системи соціального контролю стане важливим чинником забезпечення подальшого існування та розвитку держави в сучасних світових соціально-політичних умовах.

Ступінь розробленості проблеми. Особливості проблематики адміністративно-правового регулювання політики активної участі громадянського суспільства у процесах державного і місцевого управління та контролю за відносинами у суспільстві у цілому відображені в наукових працях таких вітчизняних авторів як Авер'янов В. Б., Бандурка О. М., Битяк Ю. П., Голосніченко І. П., Гуржій Т. О., Крупник А. С., Курило В.І, Мушенок В. В., Пащинський О. С., Пухкал О. Г., Терещенко С. С. та інші.

Більш детальний аналіз особливостей правового регулювання відносин громадського контролю здійснено такими науковцями. Зокрема, Пухкал О. Г. досліджує сутність, форми, методи, інструменти та особливості застосування громадського контролю в Україні як важливої складової демократизації та підвищення ефективності системи державного управління. Визначає перспективи подальших досліджень у детальній розробці механізмів відповідальності за допущені порушення підконтрольних об'єктів громадського контролю, зокрема шляхом вдосконалення чинної нормативно-правової бази, а також більш широкого запровадження міжнародних стандартів у вітчизняну практику, що передбачають введення жорстких санкцій за приховування суспільно значущої інформації, перешкоджання проведенню громадських експертиз, корупційні діяння тощо [1, с. 58]. Крупник А. С. досліджує теоретичні основи громадського контролю та його особливості як складової публічного управління і на основі цього виокремлює рівні громадського контролю відповідно концепту багаторівневого управління, а також обґрунтовує необхідність формування єдиної цілісної інфраструктури громадського контролю в системі публічного управління та адміністрування на всіх рівнях управління [2, с. 26]. О. С. Пащинський визначає сутність громадського контролю як основного чинника демократичного розвитку держави та суспільства, форм його реалізації в сучасному світі, вважаючи при цьому основною ознакою демократичної та правової держави належне функціонування демократичних інститутів та механізмів взаємодії громадського суспільства із владою, що виступає важливим чинником забезпечення права громадян на участь та контроль під час формування державної політики тощо [3, с. 67].

У проаналізованих працях та розвідках інших вітчизняних науковців досліджено різні аспекти організації та здійснення громадського контролю за діяльністю публічної адміністрації в Україні. Разом з тим, цілісного та фундаментального дослідження принципів громадського контролю, як основи для формування механізмів адміністративно-правового регулювання даного інституту публічних відносин, науковцями-представниками галузей права, економіки, державного управління, політології до цього часу не здійснено. Саме цим, на думку авторів статті, підтверджується актуальність, теоретичне і практичне значення проблематики обраного дослідження.

Метою даної статті, виходячи з розуміння загальної проблеми дослідження, спираючись на напрацьований вітчизняними науковцями передовий досвід у галузі адміністративного права, є спроба здійснення теоретико-правового аналізу принципів, згідно з якими сформовано у вітчизняному законодавстві адміністративно-правовий механізм організації та здійснення громадського контролю за діяльністю публічної адміністрації, а також обґрунтування пропозицій щодо удосконалення фундаментальних засад контрольної політики в Україні.

Викладення основного матеріалу. В будь якій галузі суспільно-політичних відносин кожна держава дотримується певної моделі організаційно-управлінської поведінки, яка формується за певним принципом, доктринальне трактування якого сформувалося як: 1) основне вихідне положення системи, теорії, ідеології, засади; 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чогось; 3) переконання, норма, правило, яким керує хтось у житті та поведінці [4, с. 419].

Модель організації та реалізації суспільно-управлінських відносин за певними основоположними началами (принципами) А. І. Полозенко визначає, як «напрямок дій (або бездіяльність), що обирає державна влада (або орган державної влади, що має повноваження: правові, політичні й фінансові) для вирішення певної проблеми чи сукупності взаємозалежних проблем» [5, с. 14].

Аналізуючи громадський контроль в умовах сучасних євроінтеграційних процесів та його принципи побудови та функціонування у європейських країнах, Наливайко та А. Орєшкова зазначають, що категорія «принципи» у зарубіжній юридичній науці тлумачиться як «вихідні,

фундаментальні положення, орієнтири, перевірені теорією і практикою», а також доповнюють власну характеристику даної дефініції тим, що «принципи обґрунтовують, роз'яснюють і відображають зміст і взаємозв'язки між об'єктом та суб'єктом суспільно-політичних правовідносин» [6, с. 54].

Виходячи з поданих вище позицій констатуємо, що державна політика в галузі організації та здійснення громадського контролю за органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами (об'єктами громадського контролю) — це реакція держави на конкретні питання суспільно-політичних відносин, яка покликана погоджувати інтереси усіх верств суспільства, знаходити консенсус, необхідний для стабільності українського суспільства та підтримання міждержавного суспільно-політичного балансу відносин.

Одним з видів контролю за діяльністю органів державного управління й місцевого самоврядування є громадський контроль. Такий вид контролю, на підставі аналізу існуючих доктринальних позицій, характеризується нами наступним чином. Розглядається як один з видів соціального контролю, що здійснюється об'єднаннями громадян і самими громадянами індивідуально, та є важливою формою реалізації демократичних засад державного управління, а також способом залучення населення до управління суспільством і державою. Основним методом реалізації повноважень громадського контролю є спостереження за виконанням приписів чинного законодавства й локальних розпорядчих актів на підконтрольних об'єктах. Громадський контроль може реалізовуватись самостійно громадянами, громадськими організаціями чи іншими суб'єктами такого контролю або спільно з іншими законодавчо уповноваженими органами контролю в державі. За на підставі складених результатами перевірок документів громадські контролери повинні повідомити за підвідомчістю органи державної влади чи місцевого самоврядування про виявлені порушення норм чинного законодавства, та запропонувати способи впливу на суб'єктів неправомірної діяльності тощо.

Здійснивши схематичний доктринальний опис діяльності суб'єктів громадського контролю, розглянемо існуюче законодавче підґрунтя для функціонування такого контролю як засобу досягнення перелічених вище результатів та принципи, на яких сформована законодавча основа зазначеного виду суспільного контролю.

Слід відзначити, що організована система діяльності суб'єктів громадського контролю, як зареєстрованих в установленому законом порядку громадських об'єднань, до мети діяльності яких статутом віднесено здійснення громадського контролю, є одним із елементів правової держави, основні засади якої закладені у Конституції України. Зокрема, «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів...» (абз. 1 ст. 36) [7].

Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI, який «визначає правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання..., порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань» містить статтю 3 «Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань». Зазначена стаття визначає принципи у відповідності до яких утворюються і діють громадські об'єднання, а також, що досить важливо, деталізує сутність таких принципів, які ми коротко проаналізуємо:

1) добровільність — право особи на вільну участь або неучасть у громадському об'єднанні (утворенні, вступі, припиненні членства);
2) самоврядності — право учасників самостійно здійснювати управління діяльністю громадського об'єднання відповідно до його мети (цілей), визначати напрями діяльності, а також невтручання органів держави у діяльність такого об'єднання;
3) вільного вибору території діяльності — право самостійно визначати територію своєї діяльності;
4) рівності перед законом — громадські об'єднання є рівними у своїх правах та обов'язках відповідно до закону з урахуванням організаційно-правової форми, виду та/або статусу такого об'єднання;
5) відсутності майнового інтересу — члени (учасники) громадського об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання та не відповідають за його зобов'язаннями; доходи або майно (активи) не підлягають розподілу між його членами і не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого члена, його посадових осіб;
6) прозорості, відкритості — право всіх членів (учасників) громадського об'єднання мати вільний доступ до інформації про його діяльність;
7) публічності — громадські об'єднання інформують громадськість про свої мету (цілі) та діяльність [8].

Визначені в зазначеному вище законі принципи утворення і діяльності громадських об'єднань,

на нашу думку, можна вважати основою загальних принципів громадської контрольної діяльності. Однак, реалії сучасних суспільно-політичних відносин вимагають посилення статусу громадського контролю як важливого виду суспільної діяльності громадських об'єднань, предметом якого повинно стати не лише здійснення нагляду за відповідністю діяльності публічної адміністрації, а й за дотриманням посадовими і службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування державницької поведінки.

Нами пропонується нова дефініція у контексті адміністративно-правового регулювання суспільно-управлінських відносин. Визначення поняття дефініції «державницька поведінка» пропонується даним авторським колективом як точне і неухильне дотримання об'єктами громадського контролю встановлених законодавством правил поведінки, діяльності, стосунків, посадових обов'язків, а також своєчасне і у повному обсязі виконання ними державних завдань і зобов'язань, в тому числі формування та витрачання бюджетів коштів.

Виходячи з того, що загальною підставою здійснення громадського контролю є суспільно-політична діяльність об'єкта такого контролю, тобто публічного службовця, який нами розуміється як громадянин України, прийнятий до органу державної влади, органу місцевого самоврядування виконувати управлінські та трудові обов'язки (чітко визначені завдання та функції), обсяг, вид, зміст, інші особливості яких залежать від виду суб'єкта публічної адміністрації та посади, авторським колективом пропонується до Закону України «Про громадські об'єднання» внести зміни у частині доповнення Розділу III («Права та діяльність громадських об'єднань» статтею 21 «Підстави здійснення громадського контролю за державницькою поведінкою публічних службовців» та включити до неї підстави за таким переліком (відповідно ст. 21.»Права громадських об'єднань» вважати ст. 21 прим. 1):

1) порушення Конституції України, законів України, інших нормативно-правових актів;
2) порушення (чи зазіхання на порушення) прав, свобод і законних інтересів громадян;
3) обґрунтовані звернення громадян з питань, що можуть бути предметом громадського контролю;
4) встановлення фактів впливу особистих (майнових, фінансових тощо) інтересів, що заважають належному виконанню обов'язків публічного службовця;
5) надходження повідомлень усного чи письмового характеру про підготовку неправомірних рішень організаційного, фінансового, майнового тощо характеру.

Важливою проблемою реалізації відносин громадського контролю за державницькою поведінкою публічних службовців в Україні, на наш погляд, є також питання визначення більш широкого кола сучасних принципів громадського регулювання суспільно-економічних відносин. Своєчасність та важливість такої нашої постановки питання підтверджує позиція *Андріяша В. І.* про те, що «політика держави, як інструмент реалізації державної влади, багатозначна за обраними цілями і завданнями, що слугує об'єктивною причиною прояву і належного обґрунтування найістотніших, специфічних, стійких зв'язків і відносин, притаманних системі громадського контролю та закладених в її основних принципах» [9, с. 13].

Аналіз викладеної вище наукової позиції та інших існуючих позицій дають підстави здійснити узагальнення про те, що принципи формуються у вигляді певних наукових положень, закріплюються нормативно-правовими актами та застосовуються у теоретичній і практичній державно-управлінській діяльності. На нашу думку, принципи організації та здійснення громадського регулювання суспільно-економічних відносин — це вироблені спільно науками адміністративного та конституційного права найбільш загальні правила чи стандарти державної управлінської діяльності.

Виходячи із здійсненого аналізу адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, на нашу думку, назву ст. 3 «Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань» Закону України «Про громадські об'єднання» необхідно викласти у нові редакції такого змісту «Принципи утворення громадських об'єднань та порядок здійснення їх контрольної діяльності за державницькою поведінкою публічних службовців». Крім того, зазначену статтю необхідно доповнити (пункт 8–9) переліком принципів організації та здійснення громадського контролю наступного змісту:

1) принцип демократизму — означає необхідність прийняття рішення з питань реалізації заходів громадського контролю в певній формі та відповідно до правової процедури, що може забезпечити оптимальне співвідношення інтересів публічного службовця та суспільства;
2) принцип правового плюралізму — полягає в максимальному врахуванні правових традицій і правової культури у вітчизняній сфері публічного управління за значний відрізок попереднього

періоду існування суспільно-політичних відносин, що пов'язано з можливістю забезпечення широких стандартів правомірної поведінки публічного службовця.

Висновки. Здійснений аналіз принципів побудови системи адміністративно-правового регулювання відносин громадського контролю у системі державної політики України дає підстави сформувати узагальнення про те, що такі принципи відіграють важливу роль у ефективні реалізації соціальних відносин правозастосовної діяльності у державі. Громадський контроль за діяльністю публічної адміністрації наразі сформовано на принципах, що виражають найбільш важливі суттєві риси правової системи держави, однак такі принципи потребують орієнтації на сучасний передовий зарубіжний досвід організації та здійснення суспільних відносин. Використовуючи удосконалений спосіб адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, громадяни України зможуть контролювати та позитивно впливати на дії держави в особі органів державної влади та місцевого самоврядування щодо «системного управління національною економікою та розвитком територіальних громад, до державного управління у цілому, яке являє собою органічно цілісну систему інструментів, за допомогою яких держава досягає відповідних цілей щодо вирішення соціально-економічних і політичних проблем суспільства» [10, с. 15].

Перспективою подальших наукових досліджень у царині обраної проблематики є подальше адміністративно-правове удосконалення суспільного контролю за виконанням своїх повноважень публічними службовцями та їх державницькою дисципліною, а також подальше визначення кола завдань, функцій та повноважень громадських об'єднань як самостійних суб'єктів реалізації державної політики щодо прозорості та законності діяльності суб'єктів публічної адміністрації.

Література

1. Пухкал О. Г. Громадський контроль як важливий чинник демократизації та ефективності державного управління. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 14. С. 55–59.

2. Крупник А. С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення. Теоретичні та прикладні питання державотворення: електрон. наук. фахове вид. Одеса, 2007. Вип. 1. С. 19–27.

3. Пащинський О. С. Понятійний апарат системи забезпечення митної безпеко спроможності. Юридичний електронний науковий журнал. 2021. № 11. С. 62–68.

4. Юридичний словник-довідник. Кол. авт.; за ред.. Ю. С. Шемшученка. К.: Феміда, 1996. 696 с.

5. Полозенко А. Громадський контроль в організації виборчого процесу в Україні: конституційно-правовий аналіз. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 7. С. 80–82.

6. Наливайко Л., Орєшкова А. Громадський контроль в умовах сучасних євроінтеграційних процесів. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 47–55.

7. Конституція України: Основний Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-ВР

8. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text

9. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 9. С. 12–17.

10. Антикризове управління національною економікою: монографія / І. Малій, І. Радіонова, Л. Ємельяненко та ін.. за заг. ред. І. Малого. К.: КНЕУ, 2017. 368 с.

References

1. Pukhkal O. H. Hromads'kyy kontrol' yak vazhlyvyy chynnyk demokratyzatsiyi ta efektyvnosti derzhavnoho upravlinnya. Investytsiyi: praktyka ta dosvid. 2010. № 14. S. 55–59.

2. Krupnyk A. S. Hromads'kyy kontrol': sutnist' ta mekhanizmy zdiysnennya. Teoretychni ta prykladni pytannya derzhavotvorennya: elektron. nauk. fakhove vyd. Odesa, 2007. Vyp. 1. S. 19–27.

3. Pashchyns'kyy O. S. Ponyatiynyy aparat systemy zabezpechennya mytnoyi bezpeko spromozhnosti. Yurydychnyy elektronnyy naukovyy zhurnal. 2021. № 11. S. 62–68.

4. Yurydychnyy slovnyk-dovidnyk. Kol. avt.; za red. YU.S. Shemshuchenka. K.: Femida, 1996. 696 s.

5. Polozenko A. Hromads'kyy kontrol' v orhanizatsiyi vyborchoho protsesu v Ukrayini: konstytutsiyno-pravovyy analiz. Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2017. № 7. S. 80–82.

6. Nalyvayko L., Oryeshkova A. Hromads'kyy kontrol' v umovakh suchasnykh yevrointehratsiynykh protsesiv. Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2015. № 3. S. 47–55.

7. Konstytutsiya Ukrayiny: Osnovnyy Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR

8. Pro hromads'ki ob"yednannya: Zakon Ukrayiny vid 22 bereznya 2012 roku № 4572-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text

9. Andriyash V. I. Derzhavna polityka: kontseptual'ni aspekty vyznachennya. Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok. 2013. № 9. S. 12–17.

10. Antykryzove upravlinnya natsional'noyu ekonomikoyu: monohrafiya/ I. Maliy, I. Radionova, L. Yemel'yanenko ta in. za zah. red. I. Maloho. K.: KNEU, 2017. 368 s.

УДК 347.471

Закоморна Катерина Олександрівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри державного будівництва
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Закоморная Катерина Александровна
кандидатка юридических наук, доцентка,
доцентка кафедры государственного строительства
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого
Zakomorna Katerina
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of state building
Yaroslav Mudryi National Law University

Яворська Оксана Олександрівна
студентка
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Яворская Оксана Александровна
студентка
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого
Yavorska Oksana
Student of the
Yaroslav Mudriy National Law University

Пушкаренко Дар'я Станіславівна
студентка
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Пушкаренко Дарья Станиславовна
студентка
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого
Pushkarenko Daria
Student of the
Yaroslav Mudriy National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-9-8263

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І ДЕРЖАВИ В КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ ЄС

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ И ГОСУДАРСТВА В СТРАНАХ-ЧЛЕНАХ ЕС

CONSTITUTIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF INTERACTION OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AND THE STATE IN EU MEMBER STATES

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню правовій основі взаємодії неурядових організацій (далі – НУО) та органів публічної влади в державах-членах ЄС. Автори дійшли висновку про необхідність запозичення досвіду конституційно-правової регламентації організації взаємин громадянського суспільства і держави. У статті розглянуто визначення категорії НУО, що існують в зарубіжній і вітчизняній правовій доктрині. На цій основі запропоновано авторське бачення цих публічних інституцій.*

У статті надано загальну характеристику правових моделей НУО. Відповідно виділено чотири моделі НУО: корпоративну модель (континентально-європейську), ліберальну модель (англосаксонську модель), соціал-демократичну модель (скандинавську) і середземноморську модель. Зроблено узагальнення про поширення в державах-членах ЄС корпоративної моделі, для якої властива тісна співпраця органів публічної влади і НУО. Встановлено особливості конституційно-правових засад взаємин НУО і держави в різних країнах ЄС. У Республіці Польща конституційно-правова регламентація покликана забезпечити міцну та ефективну взаємодію НУО і органів влади. Щодо Словацької Республіки, то в цій країні правова основа гарантує значну автономію НУО.

Значна увага приділена нагальним проблемам відносин НУО і органів влади. До таких проблем віднесено: – недосконалість правового регулювання діяльності структур громадського суспільства; – незавершеність побудови механізму взаємодії з органами державної влади; – обмеженість фінансових ресурсів тощо. Наголошено на необхідності кодифікації нормативно-правових актів, що регулюють діяльність НУО.

У статті підкреслено визначну роль НУО у процесі управління державними справами у країнах ЄС. Існування закордоном розгалуженого механізму НУО свідчить про успішність їх практичної діяльності, спрямованої на налагодження плідної співпраці та зменшення конфліктів між державою і громадянським суспільством.

Ключові слова: *держави-члени ЄС, конституційно-правова основа, неурядові організації (НУО), правові моделі НУО, взаємодія НУО і держави.*

Аннотация. *Статья посвящена исследованию правовой основы взаимодействия неправительственных организаций (далее – НПО) и органов публичной власти в государствах-членах ЕС. Авторы пришли к выводу о необходимости заимствования опыта конституционно-правовой регламентации организации взаимоотношений гражданского общества и государства. В статье рассмотрены определения категории НПО, существующие в зарубежной и отечественной правовой доктрине. На этой основе предложено авторское видение этих публичных институций.*

В статье представлена общая характеристика правовых моделей НПО. Соответственно выделены четыре модели НПО: корпоративная модель (континентально-европейская), либеральная модель (англосаксонская модель), социал-демократическая модель (скандинавская) и средиземноморская модель. Обобщено распространение в государствах-членах ЕС корпоративной модели, для которой свойственно тесное сотрудничество органов публичной власти и НПО. Установлены особенности конституционно-правовых основ взаимоотношений НПО и государства в разных странах ЕС. В Республике Польша конституционно-правовая регламентация призвана обеспечить прочное и эффективное взаимодействие НПО и органов власти. Что касается Словацкой Республики, то в этой стране правовая основа гарантирует значительную автономию НПО.

Значительное внимание уделено неотложным проблемам отношений НПО и органов власти. К таким проблемам относятся: – несовершенство правового регулирования деятельности структур гражданского общества; – незавершенность построения механизма взаимодействия с органами государственной власти; – ограниченность финансовых ресурсов и т.д. Отмечена необходимость кодификации нормативно-правовых актов, регулирующих деятельность НПО.

В статье подчеркивается значительная роль НПО в процессе управления государственными делами в странах ЕС. Существование зарубежного разветвленного механизма НПО свидетельствует об успешности их практической деятельности, направленной на налаживание плодотворного сотрудничества и уменьшение конфликтов между государством и гражданским обществом.

Ключевые слова: *страны-члены ЕС, конституционно-правовая основа, неправительственные организации, правовые модели, взаимодействие с государством.*

Summary. *The article is devoted to the study of the legal basis of interaction between non-governmental organizations (hereinafter – NGOs) and public authorities in the EU member states. The authors came to the conclusion that it is necessary to borrow the experience of constitutional and legal regulation of the organization of relations between civil society and the state. On this basis, the author's vision of defining these public institutions is proposed.*

The article provides a general description of the legal models of NGOs. Accordingly, four NGO models have been identified: the corporate model (continental European), the liberal model (Anglo-Saxon model), the social democratic model (Scandinavian) and the Mediterranean model. A generalization has been made about the spread of the corporate model in the EU Member

States, which is characterized by close cooperation between public authorities and NGOs. The peculiarities of the constitutional and legal bases of relations between NGOs and the state in different EU countries are established. In the Republic of Poland, the constitutional and legal regulations are designed to ensure strong and effective cooperation between NGOs and the authorities. As for the Slovak Republic, in this country the legal basis guarantees significant autonomy of NGOs.

Much attention is paid to the urgent problems of relations between NGOs and the authorities. Such problems include: – imperfection of legal regulation of civil society structures; – incomplete construction of the mechanism of interaction with public authorities; – limited financial resources, etc. The need to codify the regulations governing the activities of NGOs was emphasized.

The article emphasizes the significant role of NGOs in the process of public administration in the EU. The existence of an extensive mechanism of NGOs abroad testifies to the success of their practical activities aimed at establishing fruitful cooperation and reducing conflicts between the state and civil society.

Key words: *EU member states, constitutional and legal framework, non-governmental organizations (NGOs), legal models of NGOs, interaction between NGOs and the state.*

Актуальність. В Україні після подій Революції гідності (2014 р.) спостерігається активне відродження інститутів громадянського суспільства. Саме про це говорить кількість зареєстрованих в Україні за останні роки неурядових організацій (далі — НУО), зокрема «Таблеточки», «Ізоляція», «UAnimal» тощо. Безумовно, таким процесом керує бажання змін на краще, недієвість державних механізмів та потреба в демократизації суспільства.

Постановка проблеми. Як зазначає у своїй роботі В. Кравчук, популярною є тенденція поряд із загальним проголошенням права на об'єднання визначати не лише у конституціях, а й в окремих законах основи статусу окремих видів об'єднань — політичних партій (ст. 21 Основного закону Німеччини, ст. 4 Конституції Франції тощо), профспілок (ст. 39 Конституції Італії, абзац 1 ст. 23 Конституції Греції тощо), підприємницьких союзів (ст. 7, частина друга ст. 37 Конституції Іспанії тощо) [4, с. 7]. Але на жаль, у більшості держав не існує єдиного кодифікованого нормативно-правового акту щодо регулювання діяльності НУО. На прикладі Польщі можемо помітити, що існує законодавче закріплення прав та принципів, на основі яких є можливим існування неурядових організацій, на рівні Основного Закону (ч. 1 ст. 58; ч. 1 ст. 59; ч. 5 ст. 68; ч. 2 ст. 66; ст. 67; ст. 33 та ст. 35 Конституції Республіки Польща [10]) та деякі підзаконні нормативно-правових актів, які виступають «регулятором» діяльності НУО (Акт про профспілки від 23 травня 1991 року, Акт про національні та етнічні меншини та про регіональні мови від 6 січня 2005 р. [14], Акт про спорт від 25 червня 2010 року [13]). Однак, усі вони не характеризуються єдністю і кожен регулює окрему сферу діяльності. Щодо України, то ми бачимо схожу ситуацію, що ще раз наголошує про важливість прийняття єдиного кодифікованого акта для повноцінної ефективної взаємодії НУО та влади. Саме у зв'язку з цим недосконалість правового регулювання взаємодії держави та НУО стала однією з сучасних **проблем**, що потребує негайного вирішення. Доцільно навести точку зору К. Постол, що ефективна взаємодія інститутів громадянського суспільства та держави не можлива без готовності останньої використовувати соціальний капітал і громадську активність у процесі формування та реалізації державної політики, а також міцної правової бази [7]. Позитивним прикладом ініціатив української влади щодо взаємодії з громадянським суспільством і його інститутами є положення Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про державну службу», а також відповідні правові механізми, закладені у проєкті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення ролі громадянського суспільства в боротьбі з корупційними злочинами» (реєстр. № 1165).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти участі неурядових організацій в житті українського суспільства розглядали у своїх працях такі вчені, як: В. М. Кравчук [4], Л. І. Мазуренко [5], К. А. Постол [7] та ін. Основні напрями діяльності неурядових організацій в державах-членах ЄС досліджували Ю. В. Окуньовська [6], Л. М. Усаченко [9], А. Констатинівська [3], А. В. Беззубенко [1], А. Ю. Ключкович [2] та багато інших. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що неурядові організації і все що з ними пов'язано викликає досить великий інтерес у наукових колах. Проте більшість авторів здебільшого акцентують увагу на окремих аспектах, що пов'язані з НУО. Наприклад, Окуновська Ю. В. у своїй роботі проаналізувала моделі функціонування громадського сектора та дослідила його становлення у Європейському Співтоваристві [6]. Кравчук В. М. приділила

увагу конкретному визначенню місця та значення неполітичних і некомерційних громадських організацій у європейських державах [4]. Варто зауважити, що більшість вітчизняних вчених розглядають взаємодію НУО та України, а от праць, що присвячені висвітленню правової основи діяльності НУО у державах-членах ЄС та з'ясуванню їх взаємодії з органами влади, на жаль, бракує. Це все пояснюється тим, що постійні реформи і зміни, у безкінечному плині яких перебуває наше суспільство, не надають змоги повністю дослідити дану тематику. Тому актуалізується необхідність перегляду, аналізу і оцінки наявних підходів до взаємодії неурядових організацій і держави у їх конституційно-правових механізмах.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є висвітлити поняття «неурядові організації», які представлені у вітчизняній і зарубіжній доктрині, виокремити правові моделі неурядових організацій, а також встановити особливості конституційно-правової основи взаємин неурядових організацій й органів публічної влади.

Виклад основного матеріалу. Безумовно, перш ніж розглядати діяльність НУО, їх правові моделі та інші аспекти, варто почати з визначення поняття «неурядові організації». На даний момент у зарубіжній і вітчизняній доктрині не має єдиної думки з цього питання.

Науковці по-різному тлумачать дане поняття, тому можна знайти інформацію, що неурядові організації — це самокероване об'єднання людей, які прагнуть досягти спільної вигоди шляхом спільних дій; соціальна сила, яка забезпечує інтеграцію окремих індивідів у суспільство, сприяє єдності і згуртованості суспільства або що це організація, заснована на добровільних засадах [5, с. 94].

Вчена Усаченко Л. М. висловлює свою думку, що неурядові організації — організації, які прагнуть допомогти собі і іншим, не ставлячи при цьому за мету отримати прибутки [9].

За визначенням, наведеним у рішенні Комітету Міністрів Ради Європи «Основоположні принципи статусу неурядових організацій в Європі» (837-ме засідання — 16 квітня 2003), НУО — це, по суті, добровільні самоврядні організації, які внаслідок цього не можуть підпорядковуватись органам державної влади [8, с. 313].

Всі наведені вище варіації терміну «неурядові організації» вказують на те, що це поняття можна розглядати з різних аспектів, кожен з яких варто брати до уваги.

У всьому світі сотні й тисячі неурядових організацій. Виходячи з різних причин склалося декілька моделей НУО, а саме їх чотири: корпоративна модель (континентально-європейська), ліберальна (англосаксонська модель), соціал-демократична (скандинавська), середземноморська модель.

Корпоративна модель (континентально-європейська) полягає в тому, що неурядові організації співпрацюють з державою. Держава бере на себе понад половину видатків громадської організації, в які входять лише витрати, пов'язані безпосередньо з діяльністю громадської організації [3, с. 2]. Як результат внески громадян є незначними, загалом як і величина пожертвувань. Аби мати змогу реалізовувати суспільно-корисні проєкти найчастіше потрібне відповідне фінансування й підтримка при реалізації, у свою чергу це стає можливим при кооперації держави і неурядової організації. Саме цю модель НУО можна зустріти в більшості країн ЄС, а саме: Австрії, Бельгії, Нідерланди, Німеччина, Франція, Швеція.

Ліберальна модель (англосаксонська) полягає в тому, що неурядові організації є менш залежними від держави (тому не є такими політизованими), вони більш активно надають соціальні послуги. Дана модель повністю побудована на громадських засадах. НУО цієї моделі мають більш широкі джерела фінансування своєї діяльності. Недержавні організації можуть отримати державне фінансування на конкурсній основі. Благочинні внески та пожертви від членів та донорів є досить значними. Ліберальна модель притаманна для таких країн як США, Канада, Велика Британія, Австралія, Нова Зеландія.

Соціал-демократична модель (скандинавська) характеризується тим, що основним постачальником освітніх і соціальних послуг виходить держава, а громадські організації виконують представницькі функції й іноді заповнюють прогалини в зазначених сферах в діяльності держави шляхом заміщення. Фінансовий вплив з боку держави є мінімальним, однак НУО цієї моделі користуються суттєвою підтримкою добровольців. У більшості країн з цією моделлю уряд сам проводить широкі соціальні кампанії з підтримки різних сфер суспільного життя (освіта, культура, екологія тощо) та незахищених верств населення. Соціал-демократична модель притаманна Швеції, Норвегії, Фінляндії, Данії.

Середземноморська модель, яка характеризується невеликим сектором неприбуткових організацій. НУО в основному мають сильний соціальний зв'язок, який забезпечується через церкву та сім'ю. Фінансування громадських організацій складається переважно з приватних надходжень

різного походження, а рівень державних надходжень є незначним. У країнах, яким притаманна ця модель центральна влада є слабкою і врівноважується сильними регіональними угрупованнями, тобто у соціально-політичному середовищі відсутнє розмежування між державою і церквою. Середземноморська модель є характерною для Греції, Італії, Іспанії, Португалії.

Неурядові організації відіграють надзвичайно важливу роль у розвитку будь-якої країни. Вони є виразниками інтересів певних соціальних груп або ж всього суспільства, пропагують конкретні цінності та норми суспільного життя, є джерелом інноваційних підходів у вирішенні тих чи інших проблем, сприяють соціальній мобільності, солідарності, виконують функцію контролю щодо виконання державними органами покладених на них обов'язків [1].

Проаналізувавши теоретичний аспект даної тематики, варто перейти до оцінки діяльності НУО у країнах-членах ЄС. Наприклад, серед польських НУО можемо виділити Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka (Гельсінська фундація з прав людини), Polski Czerwony Krzyż, PCK (Польський Червоний Хрест), Polska Akcja Humanitarna (Польська Гуманітарна Акція), Caritas тощо.

Напрямки діяльності польських НУО охоплюють практично усі сфери життя громадян — економіку, політику, науку, культуру, освіту, охорону здоров'я, відпочинок, спорт, туризм тощо. Не можна не звернути увагу на досить гарну взаємодію неурядових організацій з державою. Перш за все, Польща, як країна яка є членом ЄС, належить до корпоративної моделі, для якої є характерним переважне фінансування з державного бюджету. Це слід розглядати як взаємодію неурядових організацій та держави. НУО генерують ідеї по вирішенню того чи іншого питання, у свою чергу держава фінансує їх і як результат, взаємодіючи вони можуть реалізувати суспільно важливі проєкти. По-друге, не можна не звернути увагу на нормативно-правові акти, які визначають форми цієї взаємодії, а також всі нюанси діяльності НУО. Розглядаючи сферу трудових відносин, то існує Акт про профспілки від 23 травня 1991 року [14], який закріплює всі основні положення стосовно діяльності профспілок. Аналізуючи політичну сферу можна вказати на Акт про національні та етнічні меншини та про регіональні мови від 6 січня 2005 р. [12], який зазначає про громадську та соціальну інтеграцію в даному питанні. У частині 3 статті 23 цього акту напряму зазначається про те, що для виконання завдань, які є передбачені цим Актом, Спільна комісія: взаємодіє з державною адміністрацією та органами місцевого самоврядування, та із зацікавленими громадськими організаціями; може звертатися до установ, підрозділів та наукових гуртків, та громадських організацій, зокрема за думки, позиції, експертизу або інформацію; може запрошувати до участі у своїй роботі представників підрозділів місцевого самоврядування, громадських організацій та наукових гуртків [12]. У сфері дозвілля і відпочинку можемо спиратись на Акт про спорт від 25 червня 2010 року [13]. У даному нормативно-правовому акті наявні розділи, які присвячені діяльності спортивних клубів та спортивних товариств, а також стосовно Польської спортивної асоціації. Міцні взаємовідносини між органами державної влади та неурядовими організаціями є характерною ознакою демократичних держав і притаманні більшості країн-членів ЄС.

Також можна розглянути діяльність НУО у Словаччині, таких як «Pontis», «Orange», «IT Асоціація Словаччини», «SME SPOLU», «Ukraine-Slovakia SOS» тощо. Якщо говорити про правову основу їх діяльності, то можна назвати такі нормативно-правові акти: Конституція Словацької Республіки (ст. 28, ст. 29, ст. 34, ст. 37) [11], закони «Про фонди», «Про неінвестиційні фонди», «Про неприбуткові організації, що надають загальнокорисні послуги», «Про профспілки», «Про підтримку молодіжної роботи та про внесення змін до закону № 131», «Про права національних меншин та етнічних груп» тощо. Говорячи про характеристику неурядового сектора цієї держави-члена ЄС, його вплив на соціально-політичні трансформації можна підтвердити силою громадянського суспільства в цілому. Але діяльність НУО у Словаччині супроводжується низкою проблем: недосконалість правового регулювання діяльності структур громадського суспільства, незавершеність побудови механізму взаємодії з органами державної влади, обмеженість фінансових ресурсів тощо [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Отже, проаналізувавши велику кількість визначень досліджуваного поняття, ми висвітлити, що *неурядові організації* — це об'єднання фізичних та/або юридичних осіб на добровільних засадах, яке не підпорядковується державним структурам, діє на некомерційній основі та має на меті задоволення партнерських інтересів влади, бізнесу і громади.

У зв'язку з тим що кожна держава світу має свої особливості, вони характеризуються різнома-

нітними векторами й темпами розвитку, формами правління, політичною ситуацією, традиціями й звичаями — в результаті було з'ясовано, що усе це унеможливлює існування однієї моделі, яка б характеризувала особливості взаємодії неурядових організацій і держави. Через це склалось чотири основні моделі НУО, а саме: корпоративна модель (континентально-європейська), ліберальна (англосаксонська модель), соціал-демократична (скандинавська), середземноморська модель, кожна з яких має певні особливості, які пов'язані так чи інакше з країнами, в яких вони виникають.

Аналізуючи правову основу діяльності НУО на прикладі Польщі та Словаччини як країн-членів ЄС, було встановлено, що важливо на законодавчому рівні закріпити розв'язок проблем громадських організацій, як фінансова основа їх діяльності, складність створення та ліквідації, контроль за діяльністю з боку держави, суспільства, донорів. Нормативно-правова регламентація діяльності НУО насамперед створює певні межі для реалізації їх активності, тобто обмежує простір, в якому вони можуть функціонувати, і форми, за допомогою яких вони мають право досягати поставлених цілей.

Розглянувши взаємодію НУО і держави на прикладі декількох країн, можна зробити висновок із з'ясованого вище, що у країн-членів Європейського Союзу існують важливі та міцні взаємовідносини між органами державної влади та неурядовими організаціями. Якщо говорити про роль НУО у європейському просторі, то важливо підкреслити, що вони мають силу в інформаційній сфері — виражають думки різних груп населення; сприяють реалізації конкретних проєктів — допомога в успішному управлінні державою; координують у напрямку Європейської інтеграції. Така взаємодія є характерною для демократичних держав. Взаємодія державних органів та неурядових організацій відіграє вагому роль у державній політиці, адже від їх розвитку цілком залежить успіх суспільного розвитку країни. Неурядові організації є силою, що може вирішувати гострі соціальні питання ефективніше та оперативніше, ніж державні структури.

Література

1. Беззубенко А. В. Польський «Третій сектор» в контексті трансформації країни (кінець 1980-х-1990-ті рр.). International scientific conference. 2021. С. 24–28. URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/161/4767/10030-1?inline=1

2. Ключкович А. Ю. Громадянське суспільство в сучасній Словаччині: особливості та проблеми функціонування. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. Київ, 2018. № 3 (39). С. 74–78.

3. Константинівська А. Регулювання діяльності громадських організацій (NGO) в країнах ЄС, США та Канаді. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28925.pdf

4. Кравчук В. М. Неурядові організації європейських країн: досвід правового регулювання. Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. 2004. С. 35–40.

5. Мазуренко Л. І. Неурядові організації як суб'єкт соціальної політики. Наукове пізнання: Методологія та технологія. 2012. № 2(29). С. 93–98.

6. Окуньовська Ю. В. Неурядовий сектор країн Європейського Союзу: розвиток та класифікація моделей функціонування. «Політичне життя». 2016. № 4. С. 13–18.

7. Постол К. А. Правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / К. А. Постол; наук. кер. В. Л. Федоренко; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 20 с.

8. Тараненко Г. Г. До питання дефініцій неурядових організацій. Проблеми міжнародних відносин. 2010. № 1. С. 310–326.

9. Усаченко Л. М. Зарубіжний досвід неурядових організацій: функціональні моделі. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10ulmofm.pdf

10. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm

11. Ústava Slovenskej Republiky z 1. septembra 1992. URL: https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_20170907.pdf

12. U S T AWA o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z dnia 6 stycznia 2005 r. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20050170141/U/D20050141Lj.pdf

13. U S T AWA o sporcie z dnia 25 czerwca 2010 r. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20101270857/U/D20100857Lj.pdf

14. U S T AWA o związkach zawodowych z dnia 23 maja 1991 r. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19910550234/U/D19910234Lj.pdf

References

1. Bezzubenko A. V. (2021). Polish «Thsrd sector» in the context of transformation of the country (end of 1980's-1990's). International scientific conference, pp. 24–28 [in Ukrainian]

2. Klyuchkovich A. Yu. (2018). Civil society in modern Slovakia: features and problems of functioning. Bulletin of the National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute». Politology. Sociology, № 3 (39), pp. 74–78 [in Ukrainian].

3. Information certificate prepared by the European Information and Research Center at the request of the People's Deputy of Ukraine (2015–2016) Regulation of public organizations (NGOs) in the EU, USA and Canada. Retrieved from: http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28925.pdf [in Ukrainian]

4. Kravchuk V. M. (2004). Non-governmental organizations of European countries: the experience of legal regulation. Current issues of international relations, pp. 35–40 [in Ukrainian].

5. Mazurenko L. I. (2012) Non-governmental organizations as a subject of social policy. Scientific knowledge: Methodology and technology, 2 (29), pp. 93–98 [in Ukrainian].

6. Okunevskaya Yu. V. (2016). Non-governmental sector of the European Union: development and classification of models of functioning «Political life», № 4, pp. 13–18 [in Ukrainian].

7. Postol K. A. (2016). Legal mechanisms of interaction between civil society institutions and the state. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: ONTU [in Ukrainian].

8. Taranenko G. G. (2010). On the question of definitions of non-governmental organizations. Problems of international relations, № 1–2010, pp. 310–326 [in Ukrainian].

9. Usachenko L. M. Foreign experience of non-governmental organizations: functional models. Retrieved from: http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10ulmofm.pdf [in Ukrainian]

10. The Constitution of the Republic of Poland (1997, April 2). Retrieved from: http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm [in Polish].

11. The Constitution of the Slovak Republic (1992. September 1). Retrieved from: https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_20170907.pdf [in Slovak]

12. ACT on national and ethnic minorities and on a regional language (2005, January 6). Retrieved from: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20050170141/U/D20050141Lj.pdf [in Polish].

13. The ACT on sport (2010, June 25). Retrieved from: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20101270857/U/D20100857Lj.pdf [in Polish].

14. ACT on trade unions (1991, May 23). Retrieved from: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19910550234/U/D19910234Lj.pdf [in Polish].

УДК 343.137

Повзик Євген Вікторович
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінальної юстиції
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Povzyk Yevhen
Candidate of Legal Sciences,
Assistant of the Department of Criminal Justice Activity
Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0002-5261-0973

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-9-8264

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЕТИКО-ПРАВОВИХ ВИМОГ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

SEPARATE ASPECTS OF THE ETHICAL AND LEGAL REQUIREMENTS OF LEGAL AID IN CRIMINAL PROCEEDINGS BASED ON A PLEA AGREEMENT

Анотація. *У статті проаналізовані основні мінімальні гарантії реалізації принципу забезпечення права на захист та правничу допомогу особі, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, що сформульовані у міжнародно-правових актах та рішеннях Європейського суду з прав людини. З'ясовано ступінь імплементації вказаних гарантій у вітчизняне законодавство. Проаналізовано сутність та значення участі захисника у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості, яке є гарантією забезпечення не тільки прав і законних інтересів самого підозрюваного, обвинуваченого, а й законності застосування цієї процедури, а в цілому, законності самого кримінального провадження, здійснення правосуддя, яке передбачає ухвалення справедливого рішення.*

Окреслено особливості надання правничої допомоги у цій категорії проваджень, які полягають у з'ясуванні захисником добровільності визнання вини, волевиявлення підозрюваного, обвинуваченого укласти таку угоду, роз'ясненні його процесуальних прав, характеру кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим, виду покарання та інших заходів, які будуть застосовані до нього, та правових наслідків укладення і затвердження угоди про визнання винуватості.

Обґрунтовано необхідність роз'яснення всіх наслідків укладення та затвердження угоди (прямих і непрямих), що є обов'язковою компонентою професійної, кваліфікованої правничої допомоги, забезпечення якої потребує вдосконалення чинного законодавства, яке полягає у нормативному закріпленні обов'язку адвоката перед укладенням угоди про визнання винуватості роз'яснювати непрямі наслідки затвердження її судом.

Ключові слова: *компетентність, правнича допомога, угода, угода про визнання винуватості.*

Summary. *The article analyzes the main minimum guarantees of the implementation of the principle of ensuring the right to defense and legal assistance to a person accused of committing a criminal offense, formulated in international legal acts and decisions of the European Court of Human Rights. The degree of implementation of the specified guarantees into domestic legislation has been clarified. The essence and significance of the defense counsel's participation in criminal proceedings on the basis of a plea agreement, which is a guarantee of ensuring not only the rights and legitimate interests of the suspect, the accused, but also the legality of the application of this procedure, and in general, the legality of the criminal proceedings themselves, the administration of justice, which involves making a fair decision.*

The specifics of providing legal assistance in this category of proceedings are outlined, which consist in clarifying by the defense counsel the voluntariness of the guilty plea, the will of the suspect, the accused to enter into such an agreement, the clarification of his procedural rights, the nature of each accusation, in respect of which he pleads guilty, the type of punishment and other measures that will be applied to him, and the legal consequences of concluding and approving a plea agreement.

The need to explain all the consequences of concluding and approving an agreement (direct and indirect), which is a mandatory component of professional, qualified legal assistance, the provision of which requires the improvement of the current legislation, which consists in the normative consolidation of the lawyer's duty before concluding an agreement on recognition, is substantiated culpability to explain the indirect consequences of its approval by the court.

Key words: *competency, legal aid, agreement, plea agreement.*

Постановка проблеми. Важливу роль у захисті та охороні прав і свобод людини в Україні відведено праву особи на професійну правничу допомогу, закріпленому у статті 59 Конституції України, яке в силу свого функціонального призначення можливо розглядати як право-гарантію, яке характеризується багатоаспектністю та винятковим значенням у системі гарантій забезпечення та захисту прав людини. В умовах безперервного вдосконалення кримінального процесуального законодавства та переосмислення окремих інститутів кримінального процесуального права виникає потреба у дослідженні, в тому числі, особливостей надання правничої допомоги у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні питання надання правничої допомоги у кримінальному провадженні стали предметом досліджень достатньо великої кількості дисертаційних та монографічних робіт. Окремі аспекти надання правничої допомоги у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості досліджено у роботах Дроздович Н. Л. [5], Кучинської О. П. [4], Прилуцького П. В. [10], Теремецького В. І. [11], Шило О. Г. [8] та інших.

Мета статі. Проаналізувати сутність, значення та окремі аспекти етико-правових вимог, що висуваються до правничої допомоги, яка надається підозрюваному, обвинуваченому у кримінальному провадженні на підстави угоди про визнання винуватості, виокремити особливості її реалізації.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж звернутися до аналізу вказаного питання, зазначимо, що забезпечення права на правничу допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й свідчить про дотримання взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 року [1], Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року [2], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3], в яких сформульовано основні мінімальні гарантії реалізації принципу забезпечення права на захист та правничу допомогу особі, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, а саме: бути негайно і детально проінформованою зрозумілою для неї мовою про характер і підстави пред'явленого їй обвинувачення; мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту; бути присутньою під час судового розгляду і захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, обраного на власний розсуд тощо.

У своїх рішеннях Європейський суд з прав людини розширив та конкретизував зміст розглядуваного принципу наступними гарантіями: право обвинуваченого спілкуватися зі своїм адвокатом поза досяжністю третіх осіб фігурує серед елементарних вимог справедливого судового розгляду в демократичному суспільстві; право мати доступ до матеріалів кримінального провадження або отримувати копії документів, що містяться в ньому; відмова у доступі до адвоката протягом тривалого періоду часу є несумісною з вимогами ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод тощо [4].

Вказані міжнародні стандарти захисту прав людини в кримінальному провадженні майже в повному обсязі запроваджені до вітчизняного законодавства. Відповідно до ч. 2 ст. 20 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне зробити наголос на тому, що в КПК використано словосполучення «право на кваліфіковану правову допомогу», а в Конституції України «право на професійну правничу допомогу. Формулювання вищевказаних положення уявляється цілком вірним, адже йдеться про якісну характеристику правничої допомоги, право на отримання якої гарантується підозрюваному, обвинуваченому. Як слушно зазначається в нау-

кові літературі, така якісна характеристика, як ефективність захисту, є критерієм гарантованості права на правничу допомогу [5, с. 180].

Окрім цього, схожі норми, які сприяють підвищенню якості правничої допомоги, закріплені в ст. 11, 17 Правил адвокатської етики [6] та ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [7], що стосуються: обов'язку адвоката постійно підвищувати професійний рівень та кваліфікацію; володіння достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві, ґрунтовними знаннями чинного законодавства, практики його застосування; опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва; обов'язку адвоката забезпечувати обґрунтовано необхідний рівень компетентності своїх помічників, стажистів, технічного персоналу та інших осіб, що залучаються ним для виконання окремих робіт у зв'язку з виконанням доручення клієнта.

У провадженні на підставі угоди про визнання винуватості забезпечення кваліфікованої правничої допомоги, а отже і участь захисника набуває особливого значення, оскільки в таких кримінальних провадженнях ухвалення вироку здійснюється за спрощеною процедурою за відсутності гарантій справедливого судового розгляду, умовою застосування якої є укладення угоди і визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення. У зв'язку з цим важливого значення набувають нормативні положення щодо обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості (ст. 52 КПК України), які було закріплено в КПК України ще у 2015 році. Такий підхід законодавця до вирішення цього питання уявляється абсолютно виваженим та правильним, оскільки участь захисника в цих провадженнях, крім загального для всіх кримінальних проваджень значення, набуває також значення гарантії підозрюваного, обвинуваченого від можливого недобросовісного схилення його до необґрунтованого зізнання, виступає дієвою противагою можливому зловживанню владою з боку суб'єктів обвинувачення, що, в кінцевому рахунку, забезпечує застосування інституту угоди про визнання винуватості винятково за своїм призначенням, а не з метою штучного підвищення показників роботи правоохоронних органів у напрямку протидії злочинності [8].

Відтак, участь захисника у кримінальному провадженні, в якому укладається угода про визнання винуватості, є гарантією забезпечення не тільки і не стільки прав і законних інтересів самого підозрюваного, обвинуваченого, скільки законності застосування цієї процедури, а отже — законності самого кримінального провадження, здійснення правосуддя, яке іманентно передбачає ухвалення справедливого рішення. В цьому контексті необхідно відзначити, що в науці кримінального процесу пропозиція щодо запровадження обов'язкової участі захисника у кримінальних провадженнях на підставі угод висловлювалася з моменту прийняття КПК України 2012 року [9, с. 65; 10, с. 135; 11, с. 114].

Особливості надання правничої допомоги у цій категорії проваджень полягають у з'ясуванні захисником добровільності визнання вини, волевиявлення підозрюваного, обвинуваченого укласти таку угоду, роз'ясненні його процесуальних прав, характеру кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим, виду покарання та інших заходів, які будуть застосовані до нього, та правових наслідків укладення і затвердження угоди про визнання винуватості. Стосовно останніх КПК України зобов'язує роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому лише ті наслідки, які стосуються апеляційного та касаційного оскарження вироку на підставі угоди (ст. 394, 424 КПК України) та відмови від здійснення прав, які б він мав при судовому розгляді в загальному порядку (п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України).

Контекстно вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що вказані правові наслідки укладення угоди про визнання винуватості не вичерпують всі їх можливі варіанти, кожен з яких може суттєво зачіпати законні інтереси підозрюваного, обвинуваченого, а відтак — також повинні бути роз'яснені захисником, що, власне, й охоплюється змістом професійної, кваліфікованої правничої допомоги, яка надається у таких кримінальних провадженнях підозрюваному, обвинуваченому. Цю тезу досить яскраво ілюструє відоме рішення Верховного Суду Сполучених Штатів Америки від 31 березня 2010 р. у справі «Падійя проти Кентуккі», яке вже отримало характеристику історичного в силу особливої значущості положень, що в ньому містяться. Суть цієї справи полягає у тому, що емігрант із Гондураса Хосе Падійя, який біля 40 років прожив у США, був заарештований у штаті Кентуккі, оскільки у його автомобілі було знайдено наркотичні засоби. Він визнав себе винним у перевезенні наркотичних засобів, що за законодавством США визнається тяжким злочином, і його було засуджено до п'яти років позбавлення волі. Пізніше Падійя заявив, що погодився визнати себе винним, виходячи із некомпетентної

поради адвоката, який заявив, що засудження не впливає на міграційний статус засудженого. Насправді ж за законодавством США Падійя, не будучи громадянином США і маючи судимість, повинен був бути депортований із США негайно після закінчення відбуття строку покарання. У зв'язку з цим, на розгляд Верховного Суду США було поставлено питання: чи є некомпетентна порада адвоката щодо правових наслідків визнання вини засудженим «неефективною допомогою адвоката», а тому й порушенням конституційних прав засудженого. Суди нижчестоящих інстанцій визнали, що адвокат не зобов'язаний попереджати клієнта про міграційні наслідки визнання вини, оскільки депортація, на їх думку, є непрямим наслідком визнання вини. На відміну від цього, Верховний Суд США відмовився розмежовувати прямі і непрямі наслідки визнання вини, а зазначив у своєму рішенні, що необхідність правильної юридичної поради ніколи не була більш важливою. Депортація є невід'ємною, а у деяких випадках самою значною частиною кримінального покарання, яке отримував підсудний, який визнав свою вину і не є громадянином. Тому адвокат зобов'язаний був про це попередити. Невиконання цього обов'язку призвело до порушення конституційного права засудженого, що повинно мати наслідком скасування вироку [8]. Компетентність та ефективність захисту стали предметом розгляду Верховним Судом США і в наступних справах, пов'язаних із укладенням угоди про визнання вини. Так, вироки у двох справах були скасовані у зв'язку з тим, що захист упустив можливість схилити клієнтів до угоди про визнання вини, яка в обох випадках була ініційована прокуратурою, в результаті чого засуджені отримали покарання, яке значно перевищувало запропоноване прокурором. Суть цих рішень полягає у тому, що якщо обвинувачений не використав досудову угоду у зв'язку із некваліфікованою порадою адвоката, вирок може бути переглянуто [12]. Така правова позиція фактично означає, що забезпечення права на професійну, кваліфіковану правничу допомогу при укладенні угоди про визнання винуватості має не менш важливе значення, ніж неухильне дотримання самого порядку її укладення і вирішення провадження на підставі угоди.

Висновки. Роз'яснення всіх наслідків укладення та затвердження угоди (прямих і непрямих) є обов'язковою компонентою професійної, кваліфікованої правничої допомоги, забезпечення якої потребує вдосконалення чинного законодавства у цьому питанні. Отже, вбачається за доцільне, перед ініціюванням та укладенням угоди про визнання винуватості роз'яснення захисником не лише тих правових наслідків, які закріплені ст. 473, 476 КПК України, але й тих, що в майбутньому можуть негативно вплинути на правове становище підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку із затвердженням цієї угоди, а саме: вирішення питання щодо речових доказів; процесуальних витрат; неможливість працевлаштуватися до правоохоронних органів; неможливість бути обраним до представницьких органів влади тощо.

Література

1. Загальна декларація прав людини: Декларація від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт ООН від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

4. Кучинська О. П. Забезпечення права на захист та кваліфіковану правову допомогу в кримінальному провадженні. Юридична Україна. 2012. № 4(112). С. 65–68.

5. Дроздович Н. Л. Критерії визнання ефективності/неефективності надання правової допомоги у кримінальному провадженні за даними судової практики Верховного суду. Правова держава. 2021. № 42. С. 179–188.

6. Правила адвокатської етики: Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 р. Поточна редакція. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text

7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. Поточна редакція. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

8. Шило О. Г., Повзик Є. В. Актуальні питання забезпечення права на правову допомогу у провадженні на підставі угоди про визнання винуватості. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2015. № 1(11). URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15sohpvv.pdf

9. Повзик Є. В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження): монографія. Харків. Право. 2014. 224 с.

10. Прилуцький П. В. Угода про визнання винуватості в кримінальному провадженні: новела процесуального законодавства України. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 4. С. 128–135.

11. Теремецький В. І. Угода про визнання у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. Юридична наука: наук. юрид. журн. 2012. № 7. С. 111–115.

12. Плохой адвокат в США — повод отменить приговор. Судебно-юридическая газета. 2 апреля 2012. № 130. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/39425-plohoj-advokat-v-ssha-povod-otmenit-prigovor

References

1. Zahalna deklaratsiia prav liudyny: Deklaratsiia vid 10.12.1948 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava: Pakt OON vid 16.12.1966 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

3. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: Konventsiia Rady Yevropy vid 04.11.1950 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

4. Kuchynska O. P. Zabezpechennia prava na zakhyst ta kvalifikovanu pravovu dopomohu v kryminalnomu provadzhenni. Yurydychna Ukraina. 2012. № 4(112). S. 65–68.

5. Drozdovych N. L. Kryterii vyznannia efektyvnosti/neefektyvnosti nadannia pravovoi dopomohy u kryminalnomu provadzhenni za danymy sudovoi praktyky Verkhovnoho sudu. Pravova derzhava. 2021. № 42. S. 179–188.

6. Pravyla advokatskoi etyky: Zatverdzheni Zvitno-vybornym zizdom advokativ Ukrainy 9 chervnia 2017 r. potochna redaktsiia. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text

7. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5076-VI. Potochna redaktsiia. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

8. Shylo O. H., Povzyk Ye. V. Aktualni pytannia zabezpechennia prava na pravovu dopomohu u provadzhenni na pidstavi uhody pro vyznannia vynuvatosti. Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Pravo». 2015. № 1(11). URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15sohpvv.pdf

9. Povzyk Ye. V. Pravovi naslidky vyznannia pidozriuvanym, obvynuvachenym svoiei vyny (porivnialno-pravove doslidzhennia): monohrafiia. Kharkiv. Pravo. 2014. 224 s.

10. Prylutskyi P. V. Uhoda pro vyznannia vynuvatosti v kryminalnomu provadzhenni: novella protsesualnoho zakonodavstva Ukrainy. Biuleten Ministerstva yustytsii Ukrainy. 2013. № 4. S. 128–135.

11. Teremetskyi, V. I. Uhoda pro vyznannia u novomu Kryminalnomu protsesualnomu kodeksi Ukrainy. Yurydychna nauka: nauk. yuryd. zhurn. 2012. № 7. S. 111–115.

12. Plokhoi advokat v SShA — povod otmenyt pryhovor. Sudebno-yurydycheskaia hazeta. 2 aprelia 2012. № 130. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/39425-plohoj-advokat-v-ssha-povod-otmenit-prigovor

УДК 340.11:008:342.2(045)

Олещенко Вероніка Юліанівна
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Юридичного факультету
Національний авіаційний університет
Oleshchenko Veronika
Candidate of Sciences in Public Administration,
Senior Lecturer of the Department of Theories and History of the State and Law
Faculty of Law
National Aviation University
ORCID: 0000-0002-1490-8875

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-9-8286

ВЗАЄМООБУМОВЛЕННІСТЬ ТА ЗВ'ЯЗОК ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ: КУЛЬТУРНІ ПРАВА І ПРАВОВА КУЛЬТУРА В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

CORRELATION AND RECIPROCITY OF LEGAL CATEGORIES: CULTURAL RIGHTS AND LEGAL CULTURE IN THE CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE RULE OF LAW

Анотація. *В статті досліджуються особливості окремих, самостійних правових категорій таких як: правова культура і культурні права, їх взаємозв'язок між собою і взаємовплив. Висвітлюється спроба теоретичного обґрунтування ідеї про те, що забезпечення культурних прав людини є передумовою формування правової культури як окремої людини, так і правової культури населення. В умовах формування і розвитку правової держави особливу роль має рівень правової культури і правової свідомості населення, що обумовлюється правовою свідомістю і особистою правовою культурою окремої людини. З метою обґрунтування безпосереднього зв'язку даних категорій, аналізується їх термінологічне тлумачення крізь призму категорії «культура», що є базовим поняттям, яке встановлює орієнтир для цих правових категорій і пов'язаних з ними процесами. Акцентується увага на важливості розуміння цих окремих явищ та розумінні їх взаємозалежності та взаємовпливу в умовах розвитку правової держави. У дослідженні характеризуються особливості, ознаки та структурні елементи правової культури і культурних прав. Звертається увага на плюралізм термінологічного тлумачення правової культури у порівнянні з термінологічною невизначеністю культурних прав, враховуючи специфіку та важливість даних категорій у формуванні правової свідомості населення як одного із складового чинника у формуванні правової держави. З метою визначення взаємовпливу даних категорій, у процесі їх формування і розвитку, визначаються сукупні ознаки, які притаманні для обох категорій в межах правового функціонування. Резюмується важливість правової культури, через реалізацію культурних прав людини, як важливий чинник розвитку правової держави. Правова культура і культурні права є своєрідним міцним фундаментом для існування правової держави, функціонування громадянського суспільства і соціального життя населення. А також, можна стверджувати про те, що і правова культура, і культурні права є гарантом реалізації публічної влади відповідно до основних положень Конституції України, основних принципів права та реалізації державної влади, а також відповідно до інтересів народу.*

Ключові слова: *культура, правова культура, культурні права, правова свідомість.*

Summary. *The article explore the peculiarities of separate, independent legal categories such as: legal culture and cultural rights, their interrelationship and it correlation. An attempt to theoretically substantiate the idea that the provision of cultural human rights is a prerequisite for the formation of the legal culture of both an individual and the legal culture of the population is highlighted. In the conditions of the formation and development of the legal state, the level of legal culture and legal conscious-*

ness of the population, which is determined by the legal consciousness and personal legal culture of an individual, has a special role. In order to substantiate the direct connection of these categories, their terminological interpretation is analyzed through the prism of the category «culture», which is a basic concept that establishes a reference point for these legal categories and related processes. Attention is focused on the importance of understanding these separate phenomena and understanding their interdependence and correlation in the conditions of the development of the rule of law. The study characterizes the peculiarities, signs and structural elements of legal culture and cultural rights. Attention is drawn to the pluralism of the terminological interpretation of legal culture in comparison with the terminological uncertainty of cultural rights, taking into account the specificity and importance of these categories in the formation of the legal consciousness of the population as one of the constituent factors in the formation of the legal state. In order to determine the mutual influence of these categories, in the process of their formation and development, aggregate features are determined that are inherent to both categories within the limits of legal functioning. The importance of legal culture, through the realization of human cultural rights, is summarized as an important factor in the development of the rule of law. Legal culture and cultural rights are a kind of strong foundation for the existence of the rule of law, the functioning of civil society and the social life of the population. And also, it can be argued that both legal culture and cultural rights are a guarantor of the exercise of public power in accordance with the basic provisions of the Constitution of Ukraine, the basic principles of law and the exercise of state power, as well as in accordance with the interests of the people.

Key words: *culture, legal culture, cultural rights, legal consciousness.*

Постановка проблеми. Процес розбудови в Україні правової держави триває понад тридцять років з моменту проголошення її незалежності. Це є складним перманентним процесом, обумовлений великою кількістю складових механізмів, які впливають на різні етапи та процеси. Важливими елементами у формуванні правової держави є досягнення високого рівня правової культури суспільства, шляхом викорінення правового нігілізму населення та формування відповідного рівня правосвідомості людини, створення умов до розуміння прав людини та можливості для їх реалізації, підвищення рівня соціального, економічного та культурного життя населення. Досить розповсюдженою темою для наукових робіт є дослідження правової культури населення. Проте, питанню культурних прав не приділяється значної уваги. Хоча співвідношення та взаємозв'язок даних категорій є досить важливим і суттєвим.

Культурні права є засобами забезпечення культурної та духовної свободи людини у суспільстві та обмеженнями щодо втручання у цю свободу інших осіб. Головним призначенням культурних прав є сприяння та захист культурної ідентичності та культурної приналежності людини. Тобто, утворення юридичного підґрунтя до побудови правосвідомості особи і формування її правової культури.

Якщо у суспільстві є певний рівень правової культури, то можна стверджувати про формування правової держави. Якщо немає цієї правової культури, то формування правової держави вкрай утруднене і пов'язане лише із зростанням правової культури. Правова держава і правова культура органічно пов'язані між собою, а наявність демократичного громадянського суспільства є необхідною умовою формування правової культури і правової держави [1].

Тому важливо у цьому контексті визначити характерні особливості понять правова культура і культурні права. Окреслити притаманні даним категоріям ознаки, структурні елементи та процеси взаємодії. З'ясувати співвідношення даних категорій і їх взаємозв'язок у процесі формування правої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення і функціонування правової культури були предметом дослідження таких українських вчених: В. Бабкін, О. Зайчук, М. Козюбра, Н. Оніщенко, П. Рабінович, В. Селіванов, О. Скакун, Ю. Шемшученко та інші. Виокремленню та узагальненню характерних особливостей правової культури присвячені праці таких науковців: О. Аграновська, Т. Бачинський, О. Данильян, І. Когут, М. Козюбра, О. Костенко, Л. Макаренко, О. Макеєва, Ю. Оборотов, Г. Осипова та інші. Серед зарубіжних вчених, які досліджували тему правової культури, варто відзначити роботи: Р. Давид, Ж. Карбоньє, Л. Фрідмен.

Питанню визначення культурних прав, їх особливостей в науці присвячено незначна кількість робіт. Проте, теоретико-методологічною основою для даного дослідження постали роботи вітчизняних і зарубіжних правознавців. Дослідженню сутності та змісту, різновидів і порядку реалізації суб'єктивних культурних прав та свобод людини і громадянина присвячено праці С. Бобровник, В. Боняк, С. Гусарєва, Д. Дзвінчука, А. Колодія, В. Копєйчикова, С. Лисенкова, М. Орзіха, Н. Оніщенко, П. Рабіновича, Ю. Соколенка, О. Скакун та ін. Питання функцій прав людини та окремо

питання обмеження прав присвячено роботи І. Дахова, М. Козюбра, С. Максимов, М. Орзіх, П. Рабінович, С. Рабінович, В. Речицький, М. Савчин, Н. Сатохіна, О. Уварова, С. Шевчук та інші.

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є дослідження поняття та сутності таких категорій як правова культура і культурні права, визначення їх характерних особливостей для обґрунтування їх взаємозв'язку та взаємовпливу, та окреслення меж їх співвідношення.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні поняття правової культури і культурні права та їх співвідношення, особливе значення має категорія «культура» як фундамент до визначення і розуміння даних категорій.

Поняття «культура» за своїм змістом і розумінням є досить багатогранним, складним явищем. В наукових дослідженнях існує різноманітні підходи до розуміння даного поняття, відповідно до них і існують різні дефініції та обґрунтування характерних особливостей поняття «культура». В межах нашого дослідження, доцільно буде дослідження поняття «культура» в правовому аспекті з метою визначення зв'язку та співвідношення із правовою культурою і зв'язку та впливу на поняття культурні права.

Аналізуючи різні наукові напрацювання, можна зробити висновки, що у науці сформульовано три основні підходи до розуміння поняття «культура»:

– Антропологічний. Відповідно до наукових дефініцій прихильників даного підходу, культура визначається сукупністю усіх благ, які створені людиною;
– Соціологічний. Згідно цього підходу, культура розуміється як сукупність всіх духовних цінностей;
– Філософський. Відповідно до якого, культура розуміється як певний історичний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей особистості.

Усі ці підходи мають свій вплив та відображення у правовій науці.

Поняття правова культура є досить розповсюдженим наразі терміном, проте, його використання увійшло до юридичної науки порівняно недавно. В науці існує багато досліджень, але на сьогоднішній день єдиного термінологічного визначення та тлумачення немає. Тому, поняття правова культура залишається дискусійним та складним до визначення єдиного розуміння.

О. Ф. Скакун зазначає, що «правова культура тісно пов'язана з загальною культурою народу, ґрунтується на її засадах, служить відображенням рівня її розвитку. Формування правової культури не є відокремленим процесом від розвитку інших видів культури — політичної, моральної, естетичної» [9].

Доктором юридичних наук, професором В. В. Лемак змістом правової культури визначено як юридичне багатство, яке має своє вираження у досягнутому рівні регулятивних властивостей права, накопичених правових цінностей, тих особливостей права, юридичної техніки, що належать до духовної культури, правового прогресу [6].

Тобто, правова культура є невід'ємною складовою правовідносин, встановлення та існування яких розуміє виникнення і існування правової культури. За таким розумінням, правову культуру можна визначити як складову і одночасно різновид загальної культури, яка функціонує і розвивається у сфері права, існує у та поза існуючих правовідносинах.

Під правовою культурою у широкому розумінні вважається усе, що створено людством у правовій сфері: право, правова наука, правосвідомість, юридична практика. Правова культура характеризується станом юридичної науки, рівнем розробки текстів законів, станом законності і правопорядку, рівнем професійної діяльності правоохоронних органів, юристів-професіоналів. У вузькому розумінні правова культура — це рівень знання права членами суспільства і шанобливе ставлення до права. Особливо важлива юридична культура працівників державного апарату [1].

Структура правової культури має складний характер. Загальновизнаними складовими правової культури можна назвати право, законодавство, правовідносини, правосвідомість, правотворчість, правореалізацію та інші елементи правової системи, що відображаються як у поведінці людини, так і в її свідомості.

За дослідженнями Н. Годун, підсумовуючи різні підходи до розуміння терміну правова культура, визначає правову культуру як обумовлений усім соціальним, духовним, політичним та економічним розвитком якісний стан правового життя суспільства, що виражається в досягнутому рівні розвитку правової діяльності, юридичних законів, правосвідомості, правового розвитку суб'єкта (людини, різних груп, усього населення), а також ступеня гарантованості державою і громадянським суспільством прав і свобод людини. У своїх дослідженнях, Н. Годун зазначає, що правова культура є складовою частиною і найважливішою засадою демократії. І розрізняє таки види правової культури залежно від її носія: 1) правова культура суспільства; 2) правова культура особи; 3) правова культура професійної групи [4].

На думку А. Карася, соціально-теоретичні та методологічні принципи визначення сутності правової культури пов'язані з виявленням ставлення класу, групи, суспільства, колективу до свого правового та соціального життя, характеру, змісту та цілей права, політичного устрою держави, суспільних і правових процесів, фактів, явищ, механізмів, законів, засобів і форм функціонування. Тільки реальна практична правова діяльність може бути критерієм оволодіння правовою культурою, але за умови результативності й змістовності заради всього суспільства [5].

Правова культура особи — це обумовлені правовою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особи, які забезпечують її правомірну діяльність.

Тобто, враховуючи вищезазначене, можна говорити про те, що правова культура є оціночним явищем, яке характеризує якість правового життя суспільства і в той же час є ступенем порівняння з сучасними правовими зразками, цінностями та ідеалами.

Людина — важливий складовий елемент суспільства. Неможливо змінити чи розвинути суспільство без впливу на її складові елементи — людину. Так само і з правовою культурою суспільства. Лише завдяки розвитку правової культури особи можна говорити про розвиток правової культури суспільства, через розвиток правосвідомості кожної окремої людини можна вплинути на розвиток суспільної правосвідомості.

Правосвідомість, правове мислення і як результат правомірна поведінка є важливими складовими правової культури особи. Від рівня розвитку правосвідомості, правового мислення залежить рівень розвитку правової культури людини. Формування правосвідомості залежить не лише від соціуму, в якому знаходиться людина, а безпосередньо від людини, її світогляду, виховання та культури.

Рівень і можливість духовного і культурного розвитку людини забезпечується дотриманням і можливістю реалізації її культурних прав. Не в останню чергу існує взаємозв'язок між рівнем розвитку, реалізацією і забезпеченням культурних прав людини і рівнем розвитку правосвідомості особи.

Як і термін правова культура, поняття культурні права на сьогоднішній день залишається дискутивним, оскільки в науці і практиці відсутнє єдине визначення та тлумачення культурних прав.

З філософської позиції погляду на сутність культурних прав, їх можна визначити мірою духовності, яку гарантує людині держава із врахуванням умов життя й діяльності громадян, суспільства і держави [3].

У своїх дослідженнях С. Бобровик зазначає, що культурні права — це можливості збереження та розвитку національної самобутності людини, її духовного збагачення [8].

З огляду на різні наукові підходи і нормативні джерела, можна виокремити наступні ознаки, притаманні саме культурним правам: є суб'єктивними конституційними правами; забезпечують можливість вільного духовного розвитку особи і суспільства; забезпечують вільний духовний розвиток людини (громадянина) за рахунок доступу до духовних здобутків свого народу і всього людства, їх використання і участі у подальшому їх розвитку; є мірою духовності; забезпечують духовні потреби людини і її повноцінну участь у культурному житті суспільства; є можливістю брати участь у культурному житті суспільстві (мистецтво, наука, література тощо); є гарантіями на розвиток національної культури; є мірою можливої поведінки, метою якої є досягнення у сфері соціальних результатів і сфері культурних відносин; є можливістю вимоги дотримання певної поведінки від інших суб'єктів у сфері культурних відносин; є юридичною можливістю духовного розвитку людини; спрямовані на забезпечення можливості людини користуватися культурою у її широкому розумінні та її компонентами.

Досліджуючи такі поняття як «культура», «правова культура» та «культурні права», можна зробити висновки, що це є взаємозалежними окремими категоріями. Вони можуть існувати незалежно один від одного: над, поза та у середині суспільства. Проте, кожна окрема категорія у своєму змінному стані має відображення та вплив на іншу.

Правова культура і культурні права, як і культура, мають об'єктивну і суб'єктивну сторони. Об'єктивна сторона полягає у звичаях, правилах, традиціях, які існують у суспільстві та визначають відповідну форму. Тобто, об'єктивна сторона це відповідні межі і напрями. Суб'єктивна сторона даних категорій — це особисте сприйняття та усвідомлення людиною своєї приналежності та відповідальності перед суспільством. Те, що сприймається людиною у її свідомості і виражається у її правосвідомості. Об'єктивна і суб'єктивна сторона мають зворотній взаємозв'язок, проте рівень впливу може бути не пропорційний і залежить від багатьох факторів. Якщо об'єктивне право (практика його реалізації) певною мірою впливає на правосвідомість — поступово і частково змінює його змістовну сторону (правові ідеї, установки, переконання, почуття і т.п.), то право і правова система без зусиль правосвідомості не можуть змінитися, обновитися, удосконалитися.

Проте, враховуючи взаємозалежність і взаємовплив даних соціальних явищ, існують відмінності між даними правовими категоріями, які визначають характерні особливості цих понять.

Правова культура не залежить від права (в розумінні юридичного права). Жодне декларування окремих норм та нормативних актів не зможуть підняти рівень правової культури. На противагу цьому, культурні права, їх реалізація, захист та рівень забезпечення безпосередньо залежать від їх закріплення та декларування у законодавстві.

Правова культура з'являється не з документів, вона диктується самим життям. Процес її становлення характеризується формуванням певних культурно-правових цінностей, сформованих певною національною часово-просторовою дійсністю [4].

Права людини набувають юридично-значущого характеру лише після їх декларування у нормативно-правових актах. До юридичного закріплення, права людини носять лише декларативний характер. Саме їх нормативне закріплення є гарантією забезпечення і дотримання.

Правова культура окремого суспільства передбачає узагальнення певною мірою приватних цінностей та складання, так би мовити, «переліку цінностей», які в подальшому закріплюються за допомогою юридичних засобів [4].

Культурні права, в свою чергу, і є саме цими цінностями, які покладаються в основу правової культури разом з іншим переліком прав людини та їх юридично закріпленими нормами.

Поняття правової культури має багато площин і відтінків: це — культура чинності самого права, відповідність правових норм загальновизнаним еталонам, стандартам, науково-теоретичним визначенням тощо; висока обізнаність суспільства з основними засадами, принципами, положеннями чинного законодавства, їх суворе дотримання; узгодженість правових норм із міжнародними угодами, внутрішніми традиціями, звичаями і загальною культурою народу. Вона передбачає високий рівень внутрішніх переконань особистості, знань і вмінь, що реалізуються в правовій сфері й забезпечують ефективне втілення в життя загальнолюдських правових ідеалів [4].

Культурні права також мають багато площин, якщо їх досліджувати з різних точок зору: юридичної, соціальної, культурної, економічної, політичної. Проте за їх юридичною природою, культурні права мають бути чітко визначені. Саме чітка дефініція та класифікація є передумовою до закріплення культурних прав у нормативно-правових актах для забезпечення їх ефективної реалізації в житті людини.

Такі особливості заслуговують на увагу в площині підвищення правової культури у зв'язку з тим, що «українська національна ідентичність (розуміючи її навіть як національну самосвідомість) не є унітарною, вона складно структурована і достатньо неоднорідна» [11]. По-перше, розшарованість та неоднорідність українського суспільства, значний розрив у доходах населення, багатонаціональність України; по-друге, на неоднорідність правової культури впливає й чинник територіальності. Різні регіони України протягом свого розвитку знаходилися під впливом різних історичних умов, що й зумовило дещо різну самосвідомість, світосприйняття тощо. Це є об'єктивним чинником, який має обов'язково враховуватися під час формування правової культури населення й неврахування якого є величезною помилкою уряду на сучасному етапі розвитку. Отже, перспективним є прищеплення громадянської (а не національної) самосвідомості як громадянина України, яка безпосередньо залежить від культивування в народу почуття взаємоповаги, толерантності й гордості за свою державу [7].

Підвищення рівня правової культури — є одним із напрямів у розбудові правової держави. Її рівень на різних етапах розвитку українського суспільства був і залишається різним, оскільки цей процес є безперервним. Проте особливістю такого процесу є вдосконалення накопиченого досвіду попередниками лише після відповідного засвоєння вже накопичених правових знань [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. На сьогоднішній день, не викликає сумніву взаємозалежність різних соціальних інституцій та їх вплив на формування і розвиток один одного. Культурні права є юридично закріпленими можливостями людини у її духовному і культурному розвитку, міра можливого рівня її правосвідомості. Показник рівня правосвідомості є складовою правової культури особистості, яка є складовою правової культури суспільства. Правова культура суспільства — це рівень активності суспільства у сфері права, прогресу правотворчої і правої діяльності. Рівень розвитку правової культури (та освіти) визначає якість норм права, якість системи законодавства, відповідність права вимогам справедливості та свободи, можливість участі громадян в управління державою, контролю стану законності і правопорядку тощо.

Правова культура і культурні права мають особливу соціальну цінність, яка відображається на практиці суспільно-політичного життя.

Обидві юридичні категорії, як і правова культура, так і культурні права, спираються на юридичні засади суспільного функціонування, виховання поваги до нормативно-правових приписів та законодавчо закріплених норм, тим самим впливаючи на свідомість громадськості в її розумінні та розмежуванні законних і незаконних дій.

Крім того, правова культура і культурні права сприяють створенню демократичного підґрунтя для суспільства, а також досягнення значного рівня політичного розвитку та правової освіченості.

І правова культура, і культурні права мають особливий характер та особливе призначення, оскільки специфічний та індивідуальний напрям розвитку кожної з категорії залежить від їх структурних компонентів. Правосвідомість, правова поведінка, правова ідеологія, соціально-правова психологія, а також рівень реалізації у правовідносинах, дотримання законності, правопорядку та принципів права мають фундаментальне значення для їх повноцінного розуміння.

Створення в суспільстві умов для існування правової культури та можливостей для реалізації культурних прав є свідченням про зростання суспільної свідомості і еволюції людських і громадських цінностей, оскільки в основу правової культури і культурних прав закладено ідею поваги особистості до своїх прав, свобод і духовних цінностей і якостей.

Література

1. Хомишин І. Ю. Роль правової культури у забезпеченні порядку у суспільстві. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2308/vnulpurn201481019.pdf

2. Богачов С. В. Особливості процесу формування правової культури в Україні. Вісник ХНУВС. 2011. № 2 (53). С. 43–48.

3. Буткевич В. Г. Права людини в Україні. З погляду творення нової правової бази // ПД. 1993. № 1; Україна в міжнародно-правових відносинах. Кн. 2: Правова охорона культур. цінностей. К., 1997.

4. Годун Н. Ю. Правова культура: дефініція поняття. Науково-практичний журнал «Наше право». Київ, 2015. Вип. № 1. С. 11–15.

5. Карась А. правова культура сучасної України: гносеологічний аспект / А. Карась // Держава і право. К., 2010. Вип. 50. С. 63–71.

6. Лемак В. В. Загальна теорія держави і права / Лемак В. В. Ужгород, 2003. С. 217–218.

7. Суходоля М.. Фактичний стан правової культури населення України як відображення деформованої правосвідомості. Підприємництво, господарство і право. Київ, 2021. № 1. С. 200–204.

8. Бобровик С. В. Права людини та сучасна держава: шляхи узгодження взаємодії. Правова держава. К., Інститут держави і права ім. ВМ Корецького НАН України. С. 70.

9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / О. Ф. Скакун; пер. з рос. Х.: Консум, 2009. 656 с.

10. Український соціум / О. С. Власюк, В. С. Крисаченко, М. Т. Степико та ін.; за ред. В. С. Крисаченка. Київ: Знання України, 2005. 792 с.

References

1. Khomyshyn I. Yu. Rol pravovoi kultury u zabezpechenni poriadku u suspilstvi. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2308/vnulpurn201481019.pdf

2. Bohachov S. V. Osoblyvosti protsesu formuvannia pravovoi kultury v Ukraini. Visnyk KhNUVS. 2011. № 2 (53). S. 43–48.

3. Butkevych V. H. Prava liudyny v Ukraini. Z pohliadu tvorennia novoi pravovoi bazy // PD. 1993. № 1; Ukraina v mizhnarodno-pravovykh vidnosynakh. Kn. 2: Pravova okhorona kultur. tsinnostei. K., 1997.

4. Hodun N. Yu. Pravova kultura: definitsiia poniattia. Naukovo-praktychnyi zhurnal «Nashe pravo». Kyiv, 2015. Vyp. № 1. S. 11–15.

5. Karas A. pravova kultura suchasnoi Ukrainy: hnoseolohichnyi aspekt / A. Karas // Derzhava i pravo. K., 2010. Vyp. 50. S. 63–71.

6. Lemak V. V. Zahalna teoriia derzhavy i prava / Lemak V. V. Uzhhorod, 2003. S. 217–218.

7. Sukhodolia M.. Faktychnyi stan pravovoi kultury naselennia Ukrainy yak vidobrazhennia deformovanoi pravosvidomosti. Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo. Kyiv, 2021. № 1. S. 200–204.

8. Bobrovyk S. V. Prava liudyny ta suchasna derzhava: shliakhy uzghodzhennia vzaiemodii. Pravova derzhava. K., Instytut derzhavy i prava im. VM Koretskoho NAN Ukrainy. S. 70.

9. Skakun O. F. Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk / O. F. Skakun; per. z ros. Kh.: Konsum, 2009. 656 s.

10. Ukrainskyi sotsium / O. S. Vlasiuk, V. S. Krysachenko, M. T. Stepyko ta in.; za red. V. S. Krysachenka. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2005. 792 s.

УДК 349.2:657.6.012.16

Дегтярьова Ольга Миколаївна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри транспортного права та логістики
Національний транспортний університет
Дегтярева Ольга Николаевна
ккандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры транспортного права и логистики
Национальный транспортный университет
Degtyarova Olga
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Transport Law and logistics
National Transport University

DOI: 10.25313/2520-2308-2022-9-8238

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТОСОВНО НАРАХУВАННЯ ТА ВИПЛАТИ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРОВЕДЕНИЯ ЭКСПЕРТНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ПО НАЧИСЛЕНИЮ И ВЫПЛАТЕ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ

SOME ASPECTS OF CONDUCTING EXPERT RESEARCH ON SALARY ACCOUNTING AND PAYMENT OF WAGES

Анотація. *Вступ. Суб'єкти господарювання для здійснення своєї діяльності вступають в соціально-трудові відносини, укладаючи трудові договори з працівниками. Сьогодні в соціально-трудових відносинах перебуває 90% економічно активного населення [1, с. 9]. За свою працю людина одержує винагороду, облік та документальне оформлення якої покладено на роботодавця. Облік витрат на оплату працю є однією із найскладніших та трудомісткіших ділянок бухгалтерського обліку через нестабільність трудового та податкового законодавства, а також умов ведення бізнесу. Похибки в нарахуванні заробітної плати автоматично призводять до ряду помилок і порушень в обліку відрахувань із заробітної плати (насамперед податку з доходів фізичних осіб як бюджетоформуючого платежу місцевого бюджету) та податку на прибуток, оскільки заробітна плата є однією із складових собівартості продукції (робіт, послуг). Це руйнівним чином впливає як на розвиток національної економіки, так і на доходи самого працівника.*

Крім того, спостерігається тенденція до зростання кількості суб'єктів господарювання, котрі затримують, або виплачують не в повному обсязі, заробітну плату своїм робітникам, пояснюючи це відсутністю грошових коштів на банківських рахунках. За подібними фактами збільшується кількість відкритих кримінальних справ та кількість призначених судових економічних експертиз щодо правильності нарахування та своєчасності виплати заробітної плати.

Мета. Метою дослідження є узагальнення законодавчої бази з питань законності та обґрунтування нарахування і виплати заробітної плати працівникам, документального підтвердження порушень чинного законодавства в цій сфері, а також формування рекомендацій, спрямованих на розширення можливостей проведення експертних досліджень з нарахування та виплати заробітної плати.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо нарахування та виплати заробітної плати; 2) роботи вітчизняних науковців та практиків-судових експертів стосовно організації праці, нарахуванню та виплати заробітної плати працівникам підприємства.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для характеристики складових облікового процесу щодо нарахування та виплати заробітної плати, для групування фактографічної інформації стосовно первинних документів, облікових регістрів, звітних документів); метод порівняння (для виявлення причинно-наслідкових зв'язків між недорахованою заробітною платою та збитками, а також нецільовим витрачанням коштів при наявності заборгованості по оплаті праці), логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Результати. У науковій статті узагальнено законодавчі акти України та нормативні акти локального рівня, що регламентують процес нарахування та виплати заробітної плати працівникам. Визначено перелік документів, які потрібно надати експерту для здійснення всебічного та повного дослідження правильності нарахування та виплати заробітної плати. Звернено увагу на відмінність залучення до праці громадян за трудовим та цивільно-правовим договорами. Сформовано методичну основу для проведення обґрунтованої економічної експертизи щодо нарахування та виплати заробітної плати.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на питаннях обґрунтованості нарахування доплати за суміщення та сумісництво (професій) посад працівникам, документального підтвердження незаконного нарахування доплат за суміщення або сумісництво (професій) посад, які завдали збитків(безповоротні втрати активів) підприємству державного сектору економіки.

Ключові слова: *заробітна плата, економічна експертиза, витрати на винагороду працівникам, витрати на оплату праці.*

Аннотация. *Введение. Субъекты хозяйствования для осуществления своей деятельности вступают в социально трудовые отношения, заключая трудовые договоры с работниками. Сегодня в социально-трудовых отношениях находится 90% экономически активного населения [1, с. 9]. За свой труд человек получает вознаграждение, учет и документальное оформление которого возложено на работодателя. Учет расходов на оплату труда является одним из самых сложных и трудоемких участков бухгалтерского учета из-за нестабильности трудового и налогового законодательства, а также условий ведения бизнеса. Погрешности в начислении заработной платы автоматически приводят к ряду ошибок и нарушений в учете отчислений из заработной платы (прежде всего налога с доходов физических лиц как бюджетоформирующего платежа местного бюджета) и налога на прибыль, поскольку заработная плата является одной из составляющих себестоимости продукции (работ, услуг). Это разрушительно влияет как на развитие национальной экономики, так и на доходы самого работника.*

Кроме того, наблюдается тенденция к росту количества субъектов хозяйствования, которые задерживают или же выплачуют не в полному обсяге заработную плату своим рабочим, объясняя это отсутствием денежных средств на банковских счетах. По подобным фактам увеличивается количество открытых уголовных дел и назначенных судебных экономических экспертиз правильности начисления и своевременности выплаты заработной платы.

Цель. Целью исследования является обобщение законодательной базы по законности и обоснованию начисления и выплаты заработной платы работникам, документального подтверждения нарушений действующего законодательства в этой сфере, а также формирование рекомендаций, направленных на расширение возможностей проведения экспертных исследований по начислению и выплате заработной платы.

Материалы и способы. Материалами исследования являются: 1) нормативно-правовое обеспечение начисления и выплаты заработной платы; 2) работы отечественных ученых и практиков-судебных экспертов относительно организации труда, начисления и выплаты заработной платы работникам предприятия.

В процессе осуществления исследования были использованы следующие научные методы: теоретического обобщения и группирования (для характеристики составляющих учетного процесса по начислению и выплате заработной платы, для группирования фактографической информации по первичным документам, учетным регистрам, отчетным документам); метод сравнения (для выявления причинно-следственных связей между недосчитанной заработной платой и ущербом, а также нецелевым расходованием средств при наличии задолженности по оплате труда), логического обобщения результатов (формулирование выводов).

Результаты. В научной статье обобщены законодательные акты Украины и нормативные акты локального уровня, регламентирующие процесс начисления и выплаты заработной платы работникам. Определен перечень документов, которые необходимо предоставить эксперту для всестороннего и полного исследования правильности начисления и выплаты заработной платы. Обращено внимание на отличие привлечения к труду граждан по трудовому и гражданско-правовому договору. Сформирована методическая основа для проведения обоснованной экономической экспертизы по начислению и выплате заработной платы.

Перспективы. В дальнейших научных исследованиях предлагается сосредоточить внимание на вопросах обоснованности начисления доплаты за совмещение и совместительство (профессий) должностей работникам, документального подтверждения незаконного начисления доплат за совмещение или совместительство (профессий) должностей, нанесших ущерб (невозвратные потери активов) предприятию государственного сектора экономики.

Ключевые слова: *заработная плата, экономическая экспертиза, расходы на вознаграждение работникам, расходы по оплате труда.*

Summary. *Introduction. To carry out their activities, business entities enter into social and labor relations, concluding employment contracts with employees. Today, 90% of the economically active population is in social and labor relations [1, p. 9]. For his work, a person receives a reward, the accounting and documentation of which is entrusted to the employer. Accounting for labor costs is one of the most difficult and time-consuming areas of accounting due to the instability of labor and tax legislation, as well as business conditions. Errors in the calculation of wages automatically lead to a number of errors and violations in the accounting of deductions from wages (primarily personal income tax as a budget-forming payment of the local budget) and income tax, since wages are one of the components of the cost of products (works, services). This has a devastating effect on both the development of the national economy and the income of the employee himself.*

In addition, there is a growing trend in the number of business entities that withhold or do not pay wages to their workers in full, explaining this by the lack of funds in bank accounts. According to similar facts, the number of open criminal cases and the number of appointed judicial economic examinations regarding the correctness of calculation and timeliness of salary payments are increasing.

Purpose. The purpose of the research is to generalize the legislative framework on the legality and justification of the calculation and payment of wages to employees, documentary confirmation of violations of the current legislation in this area, as well as the formation of recommendations aimed at expanding the possibilities of conducting expert research on the calculation and payment of wages.

Materials and methods. The materials of the research are: 1) regulatory and legal support for calculation and payment of wages; 2) works of domestic scientists and practitioners-forensic experts regarding the organization of work, calculation and payment of wages to employees of the enterprise.

In the process of research the following scientific methods were used: theoretical generalization and grouping (to characterize the components of the accounting process regarding the calculation and payment of wages, to group factual information regarding primary documents, accounting registers, reporting documents); method of comparison (to identify cause-and-effect relationships between underpaid wages and losses, as well as non-targeted spending of funds in the presence of arrears for payment of labor), logical generalization of results (formulation of conclusions).

Results. The scientific article summarizes the legislative acts of Ukraine and the normative acts of the local level, which regulate the process of calculation and payment of wages to employees. The list of documents that must be provided to the expert to carry out a comprehensive and complete study of the correctness of the calculation and payment of wages is determined. Attention is drawn to the difference between the employment of citizens under labor and civil law contracts. A methodical basis has been formed for conducting a sound economic examination regarding the calculation and payment of wages.

Discussion. In further scientific research, it is proposed to focus attention on the validity of the charging of additional payments for the combination and simultaneous (professions) of positions to employees, documentary evidence of the illegal charging of additional payments for the combination or simultaneous (professions) of positions that caused damage (irreversible loss of assets) to the enterprise of the state sector of the economy.

Key words: *wages, economic expertise, labor costs, costs of remuneration of employees.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України актуальною є проблема правильності нарахування та виплати заробітної плати в грошовій та у негрошовій формах, безпідставної невиплати заробітної плати більш як за один місяць, повноти перерахування податків та зборів із заробітної плати до централізованих фондів коштів.

Заниження заробітної плати працівників до рівня некваліфікованої праці, відсутність обґрунтованої диференціації у встановленні посадового окладу та залежності заробітку від кваліфікації працівників, складності та умов виконуваної роботи, не проведення індексації заробітної плати та застосування необґрунтованих надтарифних виплат компенсаційного та стимулюючого характеру призводять до порушень трудового законодавства. Державна служби України з питань праці, Державна аудиторська служба України, а також Державна податкова служба України регулярно здійснюють перевірки суб'єктів господарювання та виявляють чисельні порушення та зловживання щодо здійснення операцій по нарахуванню та виплаті заробітної плати. Матеріали контрольних заходів являються підставою для відкриття кримінальних справ, внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. В подальшому матеріали кримінальних справ подаються до суду. Жодна пов'язана з економічною злочинністю судова справа не може бути якісно розслідувана без проведення судової економічної експертизи. Під час досудового слідства, а також при розгляді справи в суді в кримінальному, цивільному і господарському процесах, у разі наявності підстав для проведення експертизи, за дорученням сто-

рони кримінального провадження, обвинувачувальної сторони або сторони захисту, залучаються експерти для здійснення судово-економічних досліджень та складання обґрунтованих висновків судового експерта-економіста.

З огляду на зазначене, виникає необхідність у виділенні ключових аспектів проведення експертних досліджень з питань документального підтвердження правильності нарахування та виплати заробітної плати.

Стан дослідження. Теоретико-методологічні основи судової експертизи в різні часи досліджували вітчизняні науковці, такі як: Ф. Ф. Бутинець [2], М. Ф. Базась [3], Г.Г. С. Р. Романів [4], М. Лучко [5], О. А. Горлачук [6] та ін. Група українських вченихВ.Д. Панікаров, О. В. Кожушко, Л. В. Дікань визначають основні завдання та джерела інформації для здійснення досліджень питань з оплати праці [7]. Мумінова-Савіна Г.Г. докладно описує послідовність основних етапів експертного дослідження операцій, пов'язаних із розрахунками з оплати праці [8], Вітчизняний автор З. Б. Живко описує методику дослідження документів під час проведення операцій з обліку трудових ресурсів з метою виявлення негативних змін, що могли відбутися у фінансово-господарській діяльності підприємства [9]. Бойчук А.Б. проаналізував облік розрахунків із заробітної плати в умовах підсумованого обліку робочого часу працівників та визначив типові помилки при його здійсненні [10]. Не применшуючи внеску цих дослідників у розвиток судової економічної експертизи, вважаємо, що за мінливості економіко-правових умов господарювання детального розгляду потребують питання експертних досліджень операцій нарахувань та виплат заробітної плати відповідно до трудового законодавства.

Виклад основного матеріалу. Можливість заробляти собі на життя працею гарантується Конституцією України (ч. 7 ст. 43). Для цього державою створюються умови для реалізації громадянами свого права на працю, гарантуються рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності. Кожна людина має право на належні, здорові і безпечні умови праці, а також на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Причому право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Під час проведення судово-експертного дослідження по нарахуванню та виплаті заробітної плати необхідно визначити наступні елементи: мета експертного дослідження; об'єкти експертизи; джерела інформації експертного дослідження по нарахуванню та виплаті заробітної плати; методи та процедури експертного дослідження по нарахуванню та виплаті заробітної плати; узагальнення результатів дослідження.

Проведення експертного дослідження операцій з розрахунків по нарахуванню та виплаті заробітної плати здійснюється з метою»визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат» [11].

Правове регулювання оплати праці здійснюється нормативно-правовими актами України (Податковим кодексом України (надалі — ПКУ) [12], Кодексом законів про працю України (надалі — КЗпП) [13], Господарським кодексом, Законом України «Про оплату праці» [14], Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [15] та іншими), генеральними, галузевими, міжгалузевими та територіальними колективними угодами, грантами, а також внутрішніми нормативними документами підприємства: колективним договором, положенням про оплату праці, положенням про преміювання, положенням про відрядження та правилами внутрішнього трудового розпорядку.

Зауважимо, що на період воєнного стану з метою актуалізації трудового законодавства прийнятий Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136 від 10.06.2022 р., який має пріоритет над КЗпП.

Визначення терміну «заробітна плата» наведене у конвенції Міжнародної організації праці «Про захист заробітної плати» № 95, яка ратифікована Україною 30.06.1961р., ст. 94 — КЗпП [13], ст. 1 Закону України «Про оплату праці» [14]. За їх положеннями, під заробітною платою розуміється, зокрема, будь-яка винагорода або заробіток, які обчислені, зазвичай, у грошовому виразі, та які роботодавець виплачує працівникові за трудовим договором за виконану ним роботу відповідно до встановлених норм праці. Така винагорода має виплачуватись у гривнях. Однак, як виняток, колективним договором, може бути передбачено часткову виплату заробітної плати натурою у розмірі, що не перевищує 30 відсотків нарахованої за місяць. Така виплата дозволена у тих галузях або за тими професіями, де така виплата є звичайною або бажаною для працівників. Перелік товарів, якими не можна виплачувати заробітну плату натурою, визначений Постановою КМУ від 03.04.1993 № 244.

Нарахування заробітної плати, ЄСВ, ПДФО та військового збору здійснюється наприкінці місяця після надання до бухгалтерії Табеля обліку

робочого часу. Строки обов'язкової виплати заробітної плати визначені ст. 115 — КЗпП та ст. 24 Закону України «Про оплату праці»: регулярно в робочі дні не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує 16 календарних днів, але не пізніше 7 днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата. Щодо сплати обов'язкових податків та зборів, то нарахований ЄСВ та утриманні ПДФО і військовий збір перераховуються до бюджету під час виплати оподатковуваного доходу єдиним платіжним документом.

Відмітимо, що під час нарахування/надання доходів у будь-якій негрошовій формі базою оподаткування є вартість такого доходу, яка розраховується за звичайними цінами, помножена на відповідний коефіцієнт, обчислений відповідно до п. 164.5 ПКУ [12]. У 2022 році такий коефіцієнт становить 1,21951. При нарахуванні заробітної плати у натуральній формі (Дт 15, 23, 91, 92, 93,94 Кт 661) та при виплаті заробітної плати у натуральній формі (Дт 661Кт 702,712) графи за»Сума нарахованого доходу» та за «Сума виплаченого доходу» у формі № 4 ДФ відображаються з урахуванням такого коефіцієнта.

При виплаті заробітної плати здійснюється натурою (дохід працівника у негрошовій формі), ПДФО повинен перераховуватися до бюджету протягом трьох банківських днів з дня, що настає за днем такого нарахування (п. 168.1.4 ПКУ). Аналогічно військовий збір при виплаті заробітної плати у натуральній формі повинен сплачуватися до бюджету протягом трьох банківських днів з дня, що настає за днем нарахування такої зарплати.

Зауважимо, що за несвоєчасну виплату заробітної плати або виплату її не в повному обсязі передбачена адміністративна, фінансова та кримінальна відповідальність.

Законом України «Про оплату праці» передбачено, що оплата праці працівників здійснюється в першочерговому порядку (ч. 3ст. 15), а всі інші платежі здійснюються суб'єктом господарювання після виконання зобов'язань щодо оплати праці. У ч. 6 ст. 24 цього закону зазначено, що своєчасність та обсяги виплати заробітної плати працівникам не можуть бути поставлені в залежність від здійснення інших платежів та їх черговості [13]. Отже, враховуючи зазначені вимоги законодавства, якщо грошові кошти поступають на розрахунковий рахунок суб'єкта господарювання, заробітна плата повинна бути виплачена в першу чергу, а потім проводиться інші розрахунки.

Варто погодитись з Н. І. Пономаренко, що для підтвердження нецільового використання коштів, передбачених для виплати заробітної плати, судовий експерт повинен дослідити рух коштів по розрахункових рахунках та касову книгу з метою визначення загальної суми надходжень, та зіставити цю суму з обсягом заборгованості по виплаті заробітної плати та обсягом коштів, спрямованих на господарські потреби та інші платежі [17, с. 503].

До об'єктів дослідження судової економічної експертизи з операцій по нарахуванню та виплаті заробітної плати можна віднести: трудову дисципліну та дотримання трудового законодавства, політику оплати праці та її стимулювання, систему внутрішнього контролю операцій з оплати праці, первинні документи з обліку праці та її оплати, зобов'язання з оплати праці, рахунки за заробітною платою (рахунок 66 «Розрахунки за виплатами працівникам»), розрахунки з податку на доходи фізичних осіб (рахунок 64 «Розрахунки за податками і платежами») та за страхуванням (рахунок 65 «Розрахунки за страхуванням»), витрати з оплати праці (рахунки 23 «Виробництво», 91 «загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності»), відрахування на соціальні заходи (рахунки 23, 91, 92, 93, 94), оборотно-сальдові відомості по субрахункам 661 «розрахунки за заробітною платою», 663 «Розрахунки за іншими виплатами», 301 «Готівка в національній валюті», рух коштів по картковому рахунку певного працівника, касову книгу та видаткові касові ордери до неї, реєстри невиданої заробітної плати і книги обліку розрахунків з депонентами, журнали-ордери № 8,10, Головну книгу, баланс, надані довідки при нараховану та видану заробітну плату; документи, що визначають розподілення цільового призначення-виплати заробітної плати; штатний розклад підприємства; колективний договір та статут підприємства, положення про оплату праці, трудові договори (контракти), відомості про нарахування та виплату заробітної плати, розрахунково-платіжні відомості з нарахування та виплати заробітної плати, накази по кадрам (про прийняття, відрядження, переведення, суміщення, залучення до роботи у вихідні та святкові дні, до надурочної роботи, до роботи у нічний час, про зміну істотних умов праці, про відпустки, про накладання дисциплінарних стягнень, про притягнення матеріальної відповідальності тощо); книгу реєстрації наказів, журнал реєстрації довіреностей, накази про облікову політику та з господарської діяльності підприємства, виписки банку по облікових рахунках підприємства та інші до-

кументи, які з урахуванням обставин конкретної кримінальної справи, мають значення для всебічного та повного дослідження.

Судовий експерт при дослідженні операцій по нарахуванню та виплаті заробітної плати обов'язково повинен перевірити правильність встановлення тарифних ставок і окладів працівникам, правильність тарифікаційних списків; дотримання кошторисів та використання фінансування; відповідність нарахованої заробітної плати штатному розкладу підприємства та фактично відпрацьованій нормі робочого часу; нарахувань компенсацій за затримку у розрахунку при звільненні; нарахування компенсацій за невикористану відпустку; достовірність виплат депонованої заробітної плати; правильності віднесення витрат по заробітній платі на собівартість продукції тощо.

Слід зазначити, що визначення первинних та зведених документів, а також регістрів бухгалтерського обліку, порядок їх оформлення встановлено у ст. 1 та ст. 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996 — XIV [15] та у Положенні про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженому наказом Мінфіну України від 24.05.1995 № 88.

Питання, що досліджуються у процесі експертизи по нарахуванню і виплаті винагороди за працю, досить різноманітні. Їх орієнтовний перелік наведений у Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та економічних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.01.98 р. № 53/5. Конкретне коло питань, що вирішуються експертом, формується з урахуванням обставин конкретної кримінальної справи.

До кола ключових питань, що ставляться перед експертами при проведенні досліджень за результатами контрольних заходів (актами ревізій, перевірок, звітами аудиторів) з документальної обґрунтованості відображення в бухгалтерському обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати працівникам, належать, наприклад, такі:

- Чи підтверджуються документально висновки акта ревізії (аудиторського звіту) в частині незаконного нарахування та виплати заробітної плати (вказати за який період)?
- Чи обґрунтовано виплачена заробітна плата (зазначити кому, за яку роботу, період та в якому розмірі)?
- Чи підтверджуються документально розмір збитків, визначений в акті ревізії (аудиторського звіту), внаслідок незаконного нарахування та виплати заробітної плати (вказати кому, за який період, за яку роботу, суму)?
- Чи підтверджуються документально висновки акта ревізії (аудиторського звіту)в частині незаконного нарахування та виплати винагороди за працю по цивільно-правовим договорам (зазначити кому, за яку роботу, період та в якому розмірі)?
- Чи підтверджуються документально розмір збитків, визначений в акті ревізії (аудиторського звіту), внаслідок незаконного нарахування та виплати винагороди за працю по цивільно-правовим договорам (вказати кому, за який період, за яку роботу, суму)?
- Чи підтверджуються документально висновки акта ревізії (аудиторського звіту)в частині невиплати заробітної плати (вказати за який період)?
- Чи підтверджуються документально нецільове витрачання коштів, необхідних для виплати заборгованості із заробітної плати?
- Чи мав суб'єкт господарювання можливість своєчасно здійснити виплати з оплати праці?

Відмітимо, що свою здатність до праці громадянин може реалізовувати не лише шляхом укладення трудових договорів, а ще й на підставі цивільно-правових договорів (договорів підряду, авторських договорів, комісії, доручення тощо). У випадках укладання угод цивільно-правового характеру правовідносини регулюються Цивільним кодексом України і цивільним законодавством. Всі правовідносини, що виникають у зв'язку з виконанням трудового договору, регулюються — КЗпП та трудовим законодавством. За цивільно-правовим договором замовник сплачує винагороду за кінцевий результат виконаної роботи, наданої послуги відповідно до складеного акту виконаних робіт/наданих послуг. Натомість за трудовим договором — процес праці, оскільки працівник виконує свої трудові функції, передбачені посадовою інструкцією, на постійній основі. Усі ці особливості трудових відносин мають бути враховані судовим експертом під час дослідження операцій по нарахуванню та виплаті заробітної плати (винагороди), інших виплат персоналу.

На практиці непоодинокі випадки, коли орган, який призначає економічну експертизу, належним чином не підготовлює документи бухгалтерського, податкового обліку та звітності: документи не систематизовані (за періодами, епізодами діяння тощо), без присвоєння їм порядкового номера, не підшиті, без відповідного опису щодо сформованих документів, деякі взагалі не є об'єктами дослідження. Тому для зменшення навантаження на

експертів та зменшення строків проведення експерти, органу, який призначає експертизу слід більш ретельно компонувати документи для передачі їх експертів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, вважаємо, що при проведенні експертних досліджень щодо обґрунтування нарахування та виплати заробітної плати працівникам, проведений аналіз законодавчих та нормативних актів локального рівня, а також бухгалтерських та кадрових документів, які треба дослідити, сприятиме більш якісному і всебічному експертному дослідженню, складанню обґрунтованого і об'єктивного висновку, який є джерелом доказів під час розслідування економічних злочинів.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на питаннях обґрунтованості нарахування доплати за суміщення та сумісництво (професій) посад працівникам, документального підтвердження незаконного нарахування доплат за суміщення або сумісництво (професій) посад, які завдали збитків(безповоротні втрати активів) підприємству державного сектору економіки.

Література

1. Економіка праці: навчальний посібник / за заг. ред. Г. В. Назарової. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 330 с.

2. Бутинець Ф. Ф. Судово-бухгалтерська експертиза: навчальний посібник для студентів спец. 7.050106 «Облік і аудит» / За ред.д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинця. Житомир: ПП «Рута», 2004.460 с.

3. Базась М. Ф. Теоретико-методологічні засади судово-бухгалтерської експертизи. Монографія. К.: МАУП, 2007. 418 с.

4. Романів С. Р., Будник Л. А., Саченко С. І. Судово-економічна експертиза в Україні: її економічна суть та кадрове забезпечення. Інфраструктура ринку: електрон. наук. фахове вид. 2018. Вип. 23. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/23_2018_ukr/61.pdf (дата звернення: 30.08.2022).

5. Лучко М., Будник Л., Гарбарець І. та ін. Економічна експертиза: теорія, методологія та організація: монографія / за ред. М. Лучка. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 308 с.

6. Горлачук О. А. Теоретико-методологічні засади судової економічної експертизи. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр. Харків: Право, 2021. Вип. 23. С. 300–308.

7. Дікань Л. В., Понікаров В. Д., Кожушко О. В. Судово-економічна експертиза: навчально-практичний посібник. Харків: ХНЕУ, 2017. 221 с.

8. Мумінова-Савіна Г. Г. Судово-бухгалтерська експертиза: Навчально-методичний посібник. К.: КНЕУ, 2004. 268 с.

9. Живко З. Б. Судова бухгалтерія: Навчально-методичний посібник. К.: Атіка, 2014. 344 с.

10. Бойчук А. Б. Окремі питання організації обліку заробітної плати в умовах підсумованого обліку робочого часу працівників. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 20. С. 37–442.

11. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998№ 53/5 (у ред. наказу від 26.12.2012 № 1950/5). Офіційний вісник України. 2013. № 3. Ст. 91.

12. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.

13. Кодекс законів про працю: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення:30.08.2022).

14. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995р. № 108/95-ВР Відомості Верховної Ради України. 1995. № 17. Ст. 121.

15. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 40. Ст. 365.

16. Шарманська В. М., Шарманська С. О., Головко І. В. Судова бухгалтерія. навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2008. 454 с.

17. Пономаренко Н. І. Проведення економічних досліджень, пов'язаних з невиплатою заробітної плати. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. праць. Харків, 2009. Вип. 9. С. 501–505.

References

1. Ekonomika pratsi: navchalnyi posibnyk / za zah. red. H. V. Nazarovoi. Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia, 2019. 330 s.

2. Butynets F. F. Sudovo-bukhhalterska ekspertyza: navchalnyi posibnyk dlia studentiv spets. 7.050106 «Oblik i audyt» / Za red.d.e.n., prof. F. F. Butyntsia. Zhytomyr: PP «Ruta», 2004.460 s.

3. Bazas M. F. Teoretyko-metodolohichni zasady sudovo-bukhhalterskoi ekspertyzy. Monohrafiia. K.: MAUP, 2007. 418 s.

4. Romaniv S. R., Budnyk L. A., Sachenko S. I. Sudovo-ekonomichna ekspertyza v Ukraini: yii ekonomichna sut ta kadrove zabezpechennia. Infrastruktura rynku: elektron. nauk. fakhove vyd. 2018. Vyp. 23. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/23_2018_ukr/61.pdf (data zvernennia: 30.08.2022).

5. Luchko M., Budnyk L., Harbarets I. ta in. Ekonomichna ekspertyza: teoriia, metodolohiia ta orhanizatsiia: monohrafiia / za red. M. Luchka. Ternopil: ZUNU, 2021. 308 s.

6. Horlachuk O. A. Teoretyko-metodolohichni zasady sudovoi ekonomichnoi ekspertyzy. Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky: zb. nauk. pr. Kharkiv: Pravo, 2021. Vyp. 23. S. 300–308.

7. Dikan L. V., Ponikarov V. D., Kozhushko O. V. Sudovo-ekonomichna ekspertyza: navchalno-praktychnyi posibnyk. Kharkiv: KhNEU, 2017. 221 s.

8. Muminova-Savina H. H. Sudovo-bukhhalterska ekspertyza: Navchalno-metodychnyi posibnyk. K.: KNEU, 2004.268 s.

9. Zhyvko Z. B. Sudova bukhhalteriia: Navchalno-metodychnyi posibnyk. K.: Atika, 2014. 344 s.

10. Boichuk A. B. Okremi pytannia orhanizatsii obliku zarobitnoi platy v umovakh pidsumovanoho obliku robocho-ho chasu pratsivnykiv. Investytsii: praktyka ta dosvid. 2021. № 20. S. 37–442.

11. Instruktsiia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: Nakaz Ministerstva yustytsii Ukrainy vid 08.10.1998№ 53/5 (u red. nakazu vid 26.12.2012 № 1950/5). Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2013. № 3. St. 91.

12. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. St. 112.

13. Kodeks zakoniv pro pratsiu: Zakon Ukrainy vid 10.12.1971 r. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (data zvernennia:30.08.2022).

14. Pro oplatu pratsi: Zakon Ukrainy vid 24.03.1995r. № 108/95-VR Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1995. № 17. St. 121.

15. Pro bukhhalterskyi oblik i finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 r. № 996-XIV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1999. № 40. St. 365.

16. Sharmanska V. M., Sharmanska S. O., Holovko I. V. Sudova bukhhalteriia. navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 2008. 454 s.

17. Ponomarenko N. I. Provedennia ekonomichnykh doslidzhen, poviazanykh z nevyplatoiu zarobitnoi platy. Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky: zb. nauk. prats. Kharkiv, 2009. Vyp. 9. S. 501–505.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Juridical sciences»

№ 9(55)

Головний редактор — *Курило В.І.*

Київ 2022

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89
Контактний телефон: +38 (067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.09.2022. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура UkrainianSchoolBook. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 5,58. Тираж 100. Заказ № 220.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20, м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.